

**ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ,
ΤΕΧΝΩΝ ΚΑΙ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ**

**ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ, ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΚΑΙ
ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ**

**Η ΑΠΟΤΥΠΩΣΗ ΤΟΥ ΨΥΧΡΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ
ΣΤΟΥΣ ΟΛΥΜΠΙΑΚΟΥΣ ΑΓΩΝΕΣ ΤΩΝ
ΔΕΚΑΕΤΙΩΝ '70 ΚΑΙ '80 ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΙΣ
ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ ΤΩΝ ΑΘΛΗΤΩΝ**

Τσόγκας Βασίλης

ΜΑΪΟΣ 2024

**ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ,
ΤΕΧΝΩΝ ΚΑΙ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ**

**ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ, ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΚΑΙ
ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ**

**Η ΑΠΟΤΥΠΩΣΗ ΤΟΥ ΨΥΧΡΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ
ΣΤΟΥΣ ΟΛΥΜΠΙΑΚΟΥΣ ΑΓΩΝΕΣ ΤΩΝ
ΔΕΚΑΕΤΙΩΝ 70 ΚΑΙ 80 ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΙΣ
ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ ΤΩΝ ΑΘΛΗΤΩΝ**

**Διατριβή η οποία υποβλήθηκε προς απόκτηση εξ
αποστάσεως μεταπτυχιακού τίτλου σπουδών στη *Νεότερη
και Σύγχρονη Ιστορία* στο Πανεπιστήμιο Νεάπολις Πάφου**

Τσόγκας Βασίλης

ΜΑΪΟΣ 2024

Πνευματικά δικαιώματα

Copyright © Βασίλης Τσόγκας

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Η έγκριση της διατριβής από το Πανεπιστημίου Νεάπολις δεν υποδηλώνει απαραίτητως και αποδοχή των απόψεων του συγγραφέα εκ μέρους του Πανεπιστημίου.

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΔΗΛΩΣΗ

Εγώ, ο Βασίλης Τσόγκας, γνωρίζοντας τις συνέπειες της λογοκλοπής, δηλώνω υπεύθυνα ότι η παρούσα εργασία με τίτλο: *Η αποτύπωση του Ψυχρού Πολέμου στους Ολυμπιακούς Αγώνες των δεκαετιών 70 και 80 μέσα από τις μαρτυρίες των αθλητών*, αποτελεί προϊόν αυστηρά προσωπικής εργασίας και όλες οι πηγές που έχω χρησιμοποιήσει, έχουν δηλωθεί κατάλληλα στις βιβλιογραφικές παραπομπές και αναφορές. Τα σημεία όπου έχω χρησιμοποιήσει ιδέες, κείμενο ή/και πηγές άλλων συγγραφέων, αναφέρονται ευδιάκριτα στο κείμενο με την κατάλληλη παραπομπή και η σχετική αναφορά περιλαμβάνεται στο τμήμα των βιβλιογραφικών αναφορών με πλήρη περιγραφή.

Ο Δηλών

Βασίλης Τσόγκας

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Κατάλογος Πινάκων	6
Πρόλογος	8
Περίληψη.....	9
Abstract	10
Εισαγωγή.....	11
i. Βιβλιογραφική επισκόπηση	11
ii. Μεθοδολογική προσέγγιση	12
Κεφάλαιο πρώτο: <i>Ιστορικό πλαίσιο</i>	14
1.1 Η ΠΟΡΕΙΑ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΥΦΕΣΗ	14
1.2 Η ΥΦΕΣΗ ΤΗΝ ΔΕΚΑΕΤΙΑ ΤΟΥ ΄70	16
1.3 Ο ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΨΥΧΡΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ.....	18
Κεφάλαιο δεύτερο: <i>Οι Ολυμπιάδες</i>	24
2.1 ΟΛΥΜΠΙΑΚΟΙ ΑΓΩΝΕΣ 1972, ΜΟΝΑΧΟ	24
2.2 ΟΛΥΜΠΙΑΚΟΙ ΑΓΩΝΕΣ 1976, ΜΟΝΤΡΕΑΛ	30
2.3 ΟΛΥΜΠΙΑΚΟΙ ΑΓΩΝΕΣ 1980, ΜΟΣΧΑ	32
2.4 ΟΛΥΜΠΙΑΚΟΙ ΑΓΩΝΕΣ 1984, ΛΟΣ ΑΝΤΖΕΛΕΣ	38
2.5 ΟΛΥΜΠΙΑΚΟΙ ΑΓΩΝΕΣ 1988, ΣΕΟΥΛ	40
Κεφάλαιο τρίτο: <i>Η επιρροή των αγώνων στη ζωή των αθλητών</i>	44
3.1 ΟΛΓΑ ΚΟΡΒΟΥΤ	44
3.2 ΝΑΔΙΑ ΚΟΜΑΝΕΚΙ.....	49
Συμπεράσματα	54
Βιβλιογραφία.....	55

Κατάλογος Πινάκων

Πίνακας 1: Οι τρεις πρώτες χώρες με τα περισσότερα μετάλλια ανά Ολυμπιάδα42

Πίνακας 2: Οι τρεις πρώτες χώρες με τα περισσότερα μετάλλια γυναικών ανά

Ολυμπιάδα43

Ονοματεπώνυμο Φοιτητή: Βασίλης Τσόγκας

Τίτλος Μεταπτυχιακής Διατριβής: *Η αποτύπωση του Ψυχρού Πολέμου στους*

Ολυμπιακούς Αγώνες των δεκαετιών 70 και 80 μέσα από τις μαρτυρίες των αθλητών.

Η παρούσα μεταπτυχιακή διατριβή εκπονήθηκε στο πλαίσιο των σπουδών για την απόκτηση εξ αποστάσεως μεταπτυχιακού τίτλου στο Πανεπιστήμιο Νεάπολις και εγκρίθηκε στις [ημερομηνία έγκρισης] από τα μέλη της Εξεταστικής Επιτροπής.

Εξεταστική Επιτροπή:

Πρώτη επιβλέπουσα: Κατερίνα Παπαζαχαρία, Λέκτορας

Μέλος Εξεταστικής Επιτροπής: Κωσταντίνος Δουκάκης, Επίκουρος Καθηγητής

Μέλος Εξεταστικής Επιτροπής: Κυριάκος Ιακωβίδης, Λέκτορας

Πρόλογος

Η παρούσα μελέτη έχει εκπονηθεί ως διπλωματική εργασία στο Τμήμα Ιστορίας, Πολιτικής και Διεθνών Σπουδών στο πλαίσιο του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών εξ αποστάσεως στη Νεότερη και Σύγχρονη Ιστορία.

Σκοπός της εργασίας είναι να διερευνήσω πώς ο Ψυχρός Πόλεμος επηρέασε το Ολυμπιακό Κίνημα και την ζωή των αθλητών και κυρίως των αθλητριών. Πιο συγκεκριμένα, εξετάζεται κατά πόσο οι πολιτικές των δύο υπερδυνάμεων είχαν συνέπειες στην διοργάνωση των αγώνων και πώς εργαλειοποιήθηκαν οι αθλήτριες και τα επιτεύγματά τους για πολιτικούς σκοπούς. Μέσα από τις μαρτυρίες της Σοβιετικής Olga Korbut και της Ρουμάνας Nadia Comaneci ελέγχεται πως οι επιτυχίες τους χρησιμοποιήθηκαν πολιτικά χωρίς να βελτιώσουν την ζωή τους.

Θα ήθελα να ευχαριστήσω όλους τους διδάσκοντες καθηγητές του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών του Τμήματος Ιστορίας, Πολιτικής και Διεθνών Σπουδών για την πολύτιμη βοήθειά τους. Ιδιαίτερα την κα Κατερίνα Παπαζαχαρία, λέκτορα Διπλωματικής Ιστορίας και Διεθνών Σχέσεων, για την συνεχή υποστήριξη και καθοδήγησή της κατά την διάρκεια εκπόνησης της παρούσας εργασίας. Επίσης ευχαριστώ την αδελφή μου, Χριστίνα Τσόγκα, για την βοήθειά της στην τελική επιμέλεια του κειμένου. Τέλος ευχαριστώ την φίλη μου Μαρία Ιγνατίδου, μεταπτυχιακή απόφοιτη του Τμήματος για την βοήθεια και την στήριξή της.

Περίληψη

Η παρούσα εργασία πραγματεύεται την επίδραση του Ψυχρού Πολέμου στους Ολυμπιακούς Αγώνες και κατ' επέκταση στους αθλητές κατά τις δεκαετίες του 1970 και 1980. Συγκεκριμένα, μελετώνται όλες οι Ολυμπιάδες που διεξήχθησαν αυτές τις δύο δεκαετίες και καταγράφεται το ιστορικό πλαίσιο μέσα στο οποίο έχουν διεξαχθεί. Εξετάζεται το ιστορικό σχετικά με την επιλογή της πόλης, τον τρόπο οργάνωσης των αγώνων και τα γεγονότα που σημάδεψαν κάθε μία ξεχωριστά. Γίνεται φανερή η δύναμη που είχαν στο κοινό οι Ολυμπιακοί Αγώνες καθώς εργαλιοποιήθηκαν ως πολιτικό μέσο για να επωφεληθούν πολιτικά και οι δύο υπερδυνάμεις. Ειδικότερα όμως, η μελέτη εστιάζει στις επιπτώσεις που είχε η προετοιμασία των αγώνων στην ψυχική και σωματική υγεία των αθλητριών. Γι' αυτό το σκοπό μελετώνται οι μαρτυρίες των αθλητριών του σοβιετικού μπλοκ, Olga Korbut και Nadia Comaneci, όπου διαφαίνεται ο τρόπος που χρησιμοποίησαν τα κομμουνιστικά κράτη τις επιτυχίες των δύο αθλητριών αλλά και τις συνέπειες που επέφεραν σε αυτές. Η ζωή τους ήταν δύσκολη με πολλές στερήσεις και λίγη αναγνώριση από τις κυβερνήσεις τους.

Λέξεις Κλειδιά: Ολυμπιακοί Αγώνες, αθλήτριες, ενόργανη γυμναστική, μποϊκοτάζ, πολιτιστική διπλωματία

Abstract

This paper explores the influence of the Cold War on the Olympic Games and female athletes during the 1970s and 1980s. It specifically examines all the Olympiads in this period concerning the selection of host cities and the organization of the events. The research highlights the significant impact the Olympics had on the public, being used as a political tool by both superpowers to gain political advantage. Through the testimonies of athletes Olga Korbuto and Nadia Comaneci, the study reveals how communist states leveraged their successes and the consequent effects on these athletes. Their lives were marked by significant hardships, numerous sacrifices, and limited recognition from their governments. This analysis provides a comprehensive understanding of how the political climate of the Cold War shaped the Olympic Games and the experiences of female athletes.

Keywords: Olympic Games, athletes, gymnastics, boycott, cultural diplomacy

Εισαγωγή

Η παρούσα μελέτη έχει εκπονηθεί ως διπλωματική εργασία στο Τμήμα Ιστορίας, Πολιτικής και Διεθνών Σπουδών στο πλαίσιο του προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών εξ αποστάσεως στη Νεότερη και Σύγχρονη Ιστορία. Σκοπός της εργασίας είναι η διερεύνηση των συνεπειών και η επίδραση του Ψυχρού Πολέμου στο Ολυμπιακό Κίνημα και στην ζωή των αθλητών της περιόδου 1972 (Ολυμπιακοί Αγώνες στο Μόναχο) μέχρι το 1988 (Ολυμπιακοί Αγώνες στην Σεούλ). Ειδικότερα, εξετάζεται πως η μεταπολεμική πολιτική των δύο πόλων αφενός του Δυτικού κόσμου και αφετέρου του ανατολικού μπλοκ, επηρέασε την διοργάνωση των αγώνων και πώς ο αθλητισμός και οι ίδιοι οι αθλητές εργαλιοποιήθηκαν για πολιτικούς σκοπούς. Για τους σκοπούς της παρούσας μελέτης, η έρευνα εστιάζει στην ζωή των γυναικών αθλητριών του ανατολικού μπλοκ.

ι. Βιβλιογραφική επισκόπηση

Το ζήτημα των Ολυμπιακών Αγώνων απασχολεί την σύγχρονη έρευνα πιο πολύ από την δεκαετία του 1970. Οι ενδιαφερόμενοι όμως που αναζητούν να μελετήσουν για την περίοδο του Ψυχρού Πολέμου έχουν στη διάθεσή τους πλούσιο βιβλιογραφικό υλικό σε ξενόγλωσσα και σε ελληνόφωνα δημοσιεύματα. Ειδικότερα, για τους Ολυμπιακούς Αγώνες των δεκαετιών '70 και '80 μπορεί κανείς να εντοπίσει πληροφοριακό υλικό περισσότερο σε γενικά παρά σε ειδικά δημοσιεύματα.

Συγκεκριμένα, με την Ολυμπιάδα του Μονάχου (1972) έχει ασχοληθεί ο David Clay Large στο βιβλίο *Munich 1972: Tragedy, Terror and Triumph at the Olympic Games*, στο οποίο αναφέρονται διεξοδικά όλα τα γεγονότα που συνέβησαν στους Ολυμπιακούς Αγώνες. Επίσης το βιβλίο του Kim Un-Yong, *The greatest Olympics: From Baden-Baden to Seoul*, αναλύει διεξοδικά πως η Σεούλ, πρωτεύουσα της Νότιας Κορέας, ανέλαβε την διεξαγωγή των θερινών Ολυμπιακών Αγώνων του 1988 και πώς βοήθησαν οι αγώνες την χώρα να εξελιχθεί πολιτικά αλλά και διπλωματικά. Επίσης, το βιβλίο *Degrees of Difficulty: How Women's Gymnastics Rose to Prominence and Fell from Grace* της Cervin Georgia αναλύει σε βάθος τον τρόπο που η γυναικεία ενόργανη γυμναστική έγινε από τα πιο διάσημα αθλήματα στον κόσμο, και πώς εκμεταλλεύονταν τα κράτη τις αθλήτριες της ενόργανης γυμναστικής για πολιτικούς σκοπούς καθώς επίσης πώς έχει εξελιχθεί το άθλημα σήμερα.

Τα παραπάνω βιβλία προσφέρουν χρήσιμο πληροφοριακό υλικό που αξιοποιείται στο δεύτερο κεφάλαιο. Στο πρώτο κεφάλαιο χρησιμοποίησα το βιβλίο του Ευάνθη Χατζηβασιλείου, Εισαγωγή στην ιστορία του μεταπολεμικού κόσμου και του John L. Harper, Ο Ψυχρός Πόλεμος, τα οποία δίνουν γενικές πληροφορίες για την εποχή. Στο τρίτο κεφάλαιο, χρησιμοποίησα κυρίως πρωτογενές οπτικοακουστικό υλικό στο οποίο δίνουν στοιχεία οι ίδιες οι αθλήτριες για την ζωή τους.

Κατά την αναζήτηση υλικού για την παρούσα μελέτη στην βιβλιογραφία, δεν έχω εντοπίσει κάποια ειδική αναφορά που να εξετάζει την δική μου θεματική. Εν προκειμένω, τον αντίκτυπο του Ψυχρού Πολέμου στους Ολυμπιακούς Αγώνες της β' φάσης του, κατά την διοργάνωση, την διεξαγωγή και την επίδρασή του στους αθλητές και ειδικότερα στις αθλήτριες. Αντλώ λοιπόν αυτούσια στοιχεία για τις συνθήκες και το πνεύμα της εποχής από τις ίδιες τις αθλήτριες. Κατά την πορεία της μελέτης μου διαπίστωσα πως θα παρουσίαζε εξαιρετικό ενδιαφέρον η μελέτη της εξέλιξης των σύγχρονων Ολυμπιακών Αγώνων από άποψη καινοτομιών στην διοργάνωση και στην προστασία των διαγωνιζόμενων αθλητών και από άποψη αρχών, ιδεών και αξιών που διαφυλάσσονται κατά την διεξαγωγή τους. Επίσης, κατά την άποψή μου αξιόλογο και ενδιαφέρον θέμα για ανάλυση θα αποτελούσε η μελέτη των δικών των υπεύθυνων για το συστηματικό ντόπινγκ των αθλητών της Ανατολικής Γερμανίας. Καθώς όμως δεν αποτελεί αντικείμενο της παρούσας έρευνας δεν γίνονται σχετικές αναφορές.

Οι δυσκολίες που αντιμετώπισα κατά την εκπόνηση της εργασίας ήταν κυρίως η εξεύρεση σχετικών δημοσιευμάτων. Το υλικό που προσφέρεται στο διαδίκτυο σχετικά με το θέμα της εργασίας είναι εξίσου περιορισμένο. Επίσης, η μη γνώση των ρωσικών και των ρουμάνικων περιόρισε την αναζήτηση στις πρωτογενείς πηγές που θα είχε ενδιαφέρον να μελετηθούν.

II. Μεθοδολογική προσέγγιση

Στην παρούσα μελέτη, χρησιμοποίησα πρωτογενές υλικό, προκειμένου να παρουσιάσω και να αναδείξω πώς βίωσαν οι αθλήτριες τις πολιτικές εξελίξεις κατά τους Ολυμπιακούς Αγώνες και τις συνέπειες που είχαν στην ζωή τους. Γι' αυτό τον λόγο επέλεξα να συλλέξω και να αξιοποιήσω τις συνεντεύξεις και τα ειδικά αφιερώματα από αθλήτριες της εποχής. Προκειμένου να αποκαλυφθεί μια πληρέστερη εικόνα του

ζητήματος παρεμβάλλω και συμπληρωματικές πηγές οι οποίες αποτυπώνουν το θέμα που εξετάζω.

Η μελέτη μου διαρθρώνεται σε τρία κεφάλαια. Τα δύο πρώτα κεφάλαια εξετάζονται με χρονολογική σειρά ενώ το τρίτο αποτελείται από θεματικές ενότητες. Εντός των καθορισμένων χρονικών πλαισίων της εργασίας μου, στο πρώτο κεφάλαιο επιχειρώ να παρουσιάσω το ιστορικό πλαίσιο των δεκαετιών του '70 και του '80. Γίνεται λόγος στα ιστορικά γεγονότα που οδήγησαν τις υπερδυνάμεις στην πολιτική της ύφεσης (*détente*). Στην συνέχεια, αναλύεται η δεκαετία του '70 και η επικράτηση της ύφεσης. Έπειτα, γίνεται αναφορά στις εξελίξεις του Ψυχρού Πολέμου καθώς και στους λόγους που οδήγησαν στην κατάρρευση της ΕΣΣΔ και του σοσιαλισμού στην Ανατολική Ευρώπη.

Στο δεύτερο κεφάλαιο γίνεται ξεχωριστά αναφορά στις Ολυμπιάδες των δύο δεκαετιών και στα πολιτικά προβλήματα που συνδέονται με αυτές. Συγκεκριμένα μελετήθηκαν οι Ολυμπιακοί Αγώνες του Μονάχου (1972), μέσα στο ευρύτερο πλαίσιο των σχέσεων των δύο Γερμανιών και η τρομοκρατική επίθεση που σημειώθηκε κατά την διάρκεια τους. Στην συνέχεια, εξετάζεται η Ολυμπιάδα του Μόντρεαλ και ο τρόπος οργάνωσής της. Η Ολυμπιάδα της Μόσχας (1980), όπου αναλύονται τα γεγονότα που οδήγησαν στο μποϊκοτάζ των ΗΠΑ και άλλων χωρών της Δύσης. Η Ολυμπιάδα του Λος Άντζελες (1984) όπου αναλύονται οι λόγοι που οδήγησαν στο μποϊκοτάζ της Σοβιετικής Ένωσης και των άλλων συμμάχων της. Το κεφάλαιο ολοκληρώνεται με την Ολυμπιάδα της Σεούλ (1988) όπου αναλύεται η διαδικασία επιλογής της πόλης και η προετοιμασία και συμμετοχή των πολιτών της. Για κάθε Ολυμπιάδα αναφέρονται τα αποτελέσματα, τα μετάλλια που κέρδισε κάθε χώρα και οι αθλητές που αναδείχθηκαν και ξεχώρισαν μέσα από τους αγώνες.

Στο τρίτο κεφάλαιο αναλύεται μέσα από τις συνεντεύξεις τους πώς επηρεάστηκε η ζωή δύο κορυφαίων αθλητριών της ενόργανης γυμναστικής. Η σοβιετική Olga Korbut (1995-) δίνει πληροφοριακό υλικό για την αθλητική της καριέρα και ποια αντιμετώπιση είχε. Μαθαίνουμε έτσι με ποιο τρόπο χρησιμοποίησαν οι Σοβιετικοί την φήμη της από τους αγώνες του 1972 και τι γνώμη είχε ο δυτικός κόσμος για αυτήν. Επίσης, γίνεται αναφορά στις δυσκολίες και τα τραύματα που απέκτησε από τον πρωταθλητισμό και το κομμουνιστικό σύστημα. Η δεύτερη περίπτωση μελέτης είναι αυτή της Nadia Comaneci (1961-) από την Ρουμανία. Δίνει στοιχεία και εκείνη για την αθλητική της ζωή, για το πώς ξεκίνησε, για τις επιτυχίες της στους Ολυμπιακούς Αγώνες και τα

προβλήματα που αντιμετώπισε εξαιτίας της δημοφιλίας της μετά από αυτούς. Επίσης περιγράφονται οι λόγοι που την οδήγησαν στην αυτομόληση στις ΗΠΑ (1989).

Κεφάλαιο πρώτο: *Ιστορικό πλαίσιο*

1.1 Η πορεία προς την ύφεση

Τις δύο τελευταίες δεκαετίες του Ψυχρού Πολέμου συνέβησαν πολλά γεγονότα που διαμόρφωσαν τον κόσμο όπως τον ξέρουμε σήμερα καθώς το 1991 η Σοβιετική Ένωση διαλύθηκε αλλάζοντας οριστικά τον παγκόσμιο πολιτικό χάρτη. Την εδαφική της κυριαρχία διαδέχθηκαν πολλά διαφορετικά κράτη αυτόνομα και ανεξάρτητα. Αυτή η τεράστια πολιτική αλλαγή συνέβη ειρηνικά γεγονός που συνέβη για πρώτη φορά στην ιστορία της ανθρωπότητας. Μια υπερδύναμη κατέρρευσε χωρίς κάποια στρατιωτική σύγκρουση και χωρίς να χαθούν ανθρώπινες ζωές. Με την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης ο κόσμος γύρισε ουσιαστικά σελίδα καθώς ο Ψυχρός Πόλεμος είχε πλέον λήξει. Παρόλα αυτά, τις δύο τελευταίες δεκαετίες, δηλαδή του '70 και του '80, ο Ψυχρός Πόλεμος πέρασε από την φάση της ύφεσης στην δεύτερη Ψυχρή φάση του μέχρι την διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης και την λήξη του.

Ο πόλεμος του Βιετνάμ (1955-1975) στον οποίο είχαν εμπλακεί οι ΗΠΑ από το 1959 εκτυλίσσονταν ακόμα στις αρχές της δεκαετίας του 70. Στον πόλεμο αυτό οι δυνάμεις του Βόρειου Βιετνάμ συγκρούονταν με τις δυνάμεις του Νότιου Βιετνάμ το οποίο στήριζαν οι ΗΠΑ ανοιχτά από το 1965 στέλνοντας στρατιωτικές δυνάμεις. Ο πόλεμος δεν είχε την έκβαση που περίμεναν οι Αμερικάνοι καθώς ο γεωμορφολογικός χάρτης του Βιετνάμ είναι ιδιαίτερος, οι κάτοικοι είχαν εχθρική στάση απέναντι τους και ο κομμουνιστικός στρατός του Βορρά αντιστεκόταν παρά τις ενισχύσεις που έστελναν οι Αμερικάνοι. Επίσης, στις ΗΠΑ καθώς ο πόλεμος καλύπτονταν κανονικά από την

τηλεόραση είχε ξεσπάσει αντιπολεμικό κίνημα ζητώντας την απομάκρυνση των στρατιωτικών δυνάμεων.¹

Η τηλεοπτική κάλυψη συνέβαλε ενδεχομένως πιο πολύ από οποιονδήποτε άλλον παράγοντα στην απόφαση των ΗΠΑ να αποχωρήσουν από το Βιετνάμ το 1973. Στις προηγούμενες πολεμικές συρράξεις ο στρατός και οι κυβερνήσεις είχαν μεγάλο λόγο στο τι θα προβάλλεται από τα ΜΜΕ για τις στρατιωτικές επιχειρήσεις και την έκβαση του πολέμου. Εξάλλου, η τεχνογνωσία των προηγούμενων ετών περιόριζε τις δυνατότητες σε απλές φωτογραφίες ή στημένα βίντεο των στρατιωτών μετά από μια νίκη. Ο πόλεμος του Βιετνάμ όμως χαρακτηρίστηκε ως ο «Πόλεμος της Τηλεόρασης» καθώς οι τηλεθεατές μπορούσαν να παρακολουθούν ταυτόχρονα τις εξελίξεις στο μέτωπο από το σαλόνι του σπιτιού τους χωρίς να φιλτράρεται το υλικό που βλέπουν. Ο αμερικανικός λαός χωρίστηκε σε εκείνους που υποστήριζαν την συνέχιση του πολέμου και σε όσους ήθελαν να σταματήσει. Η προβολή των συνθηκών του πολέμου και των φρικαλεοτήτων σε βάρος του άμαχου πληθυσμού οδήγησε σε αντιπολεμικό κίνημα στις ΗΠΑ. Πολλοί Αμερικάνοι πίστευαν ότι οι στρατιώτες τους έχαναν την ζωή τους και κινδύνευαν σε έναν πόλεμο που η Αμερική δεν έπρεπε να συμμετέχει. Η κοινωνική πίεση ήταν τόσο μεγάλη που ο πρόεδρος Λίντον Τζόνσον(1963-1969, Δημοκρατικός) ανακοίνωσε πως δεν είχε σκοπό να υποβάλει ξανά υποψηφιότητα στις επόμενες εκλογές.²

Οι πιέσεις αυτές οδήγησαν τον πρόεδρο Ρίτσαρντ Νίξον(1969-1974, Ρεπουμπλικάνος) στην απόφαση να τερματίσει την ανάμειξη της Αμερικής στον πόλεμο στις αρχές της δεκαετίας του 70. Το 1973 υπογράφηκε ανακωχή ανάμεσα στους δύο στρατούς και αμερικάνικες δυνάμεις αποχώρησαν από το Βιετνάμ. Το 1975 ο κομμουνιστικός στρατός του Βόρειου Βιετνάμ κατέλαβε την πρωτεύουσα και ένωσε την χώρα.³

¹ Ευάνθης Χατζηβασιλείου, *Εισαγωγή στην ιστορία του μεταπολεμικού κόσμου*, Πατάκη, Αθήνα 2001, σ. 227.

² Jessie Kratz, «Vietnam: The First Television War», 25 Οκτωβρίου 2018, [<https://prologue.blogs.archives.gov/2018/01/25/vietnam-the-first-television-war/>] (ημερομηνία πρόσβασης: 25 Απριλίου 2024).]

³ Χατζηβασιλείου,ό.π., σ. 229.

1.2 Η ΥΦΕΣΗ ΤΗΝ ΔΕΚΑΕΤΙΑ ΤΟΥ 70

Η περίοδος αυτή χαρακτηρίζεται με τον γαλλικό όρο *détente*. Προέρχεται από την λατινική λέξη *de tendere* και σημαίνει η προσπάθεια κατευνασμού της έντασης είτε πολιτικής είτε στρατιωτικής με στόχο την συνεργασία μέσω κοινών συμφερόντων.⁴ Την δεκαετία αυτή οι σχέσεις των δύο υπερδυνάμεων ήταν πολύ καλύτερες από ότι την δεκαετία του 60, καθώς υπογράφηκαν πολλές συνθήκες που διαφύλατταν την ειρήνη με τον περιορισμό του ανταγωνισμού των στρατιωτικών εξοπλισμών. Παρόλα αυτά τα προβλήματα συνέχισαν να υπάρχουν στις σχέσεις των δύο υπερδυνάμεων όπως ανέφερε και ο Χένρυ Κίσινγκερ με την φράση του *«είμαστε ταυτόχρονα αντίπαλοι και εταίροι στην διατήρηση της ειρήνης»*. Και οι Σοβιετικοί υποστήριζαν πως παρά την πολιτική της ύφεσης στο τέλος ο κομμουνισμός θα επικρατούσε καθώς η πάλη των τάξεων ήταν αναπόφευκτη.⁵

Οι δύο υπερδυνάμεις συμφώνησαν στην πολιτική της ύφεσης όμως για δικούς της λόγους η καθεμία. Όταν ανέλαβε ως πρόεδρος της Αμερικής ο Ρίτσαρντ Νίξον με σύμβουλο του, τον Χένρυ Κίσινγκερ ακολούθησαν μια νέα πολιτική. Καθώς πλέον οι πολιτικές σχέσεις μεταξύ των κρατών είχαν αρχίσει να γίνονται πάρα πολύ περίπλοκες, αντιλήφθηκαν ότι οι ΗΠΑ δεν μπορούσαν να ακολουθήσουν την πολιτική του «Μεσιανισμού». Επιπλέον, το γεγονός ότι η Σοβιετική Ένωση είχε καταφέρει να έχει ισόποσο πυρηνικό οπλοστάσιο με τις ΗΠΑ άλλαζε εντελώς τα δεδομένα της παγκόσμιας πολιτικής σκηνής. Ο Νίξον και ο Κίσινγκερ για να εξασφαλίσουν την ύφεση στήριζαν την πολιτική τους σε τρεις βασικούς πυλώνες : στις συμφωνίες με την ΕΣΣΔ που υπήρχε αμοιβαιότητα και από τις δύο πλευρές, αμοιβαία εγκράτεια κυρίως στις χώρες εκτός των αντίστοιχων συμμαχιών και συσχετισμός όσον αφορά τα διάφορα ζητήματα που εκκρεμούσαν ή θα προκύπταν.⁶ Ο Νίξον πίστευε πως με την ειρηνική

⁴ H. W. Brands, <<The World in a Word: The Rise and Fall of Détente, Rhetoric and Public Affairs>>, Michigan State University Press, τμ. 1, US, 1998, σ. 45.

⁵ Χατζηβασιλείου, ο.π., σ. 246-247.

⁶ John L. Harper, *Ο Ψυχρός Πόλεμος*, [(επιμ.) Θανάσης Δ. Σφήκας, (μεταφρ.) Κώστας Σκορδύλης], Gutenberg, Αθήνα 2021, σ.

συνύπαρξη και τον ειρηνικό ανταγωνισμό το πολιτικό σύστημα της ΕΣΣΔ θα άλλαζε και θα ενισχύονταν οι δημοκρατίες όπως ήταν δομημένες στον δυτικό κόσμο.⁷

Από την άλλη μεριά, οι Σοβιετικοί έβλεπαν την ύφεση ως μια ειρηνική συνύπαρξη κατά την διάρκεια της οποίας καμία από τις δύο πλευρές δεν θα προσπαθούσε να κυριαρχήσει ή να υπονομεύσει την ειρήνη. Για να συμβεί αυτό όμως ήταν αναγκαίο οι Σοβιετικοί να συνεχίσουν να γίνονται πιο δυνατοί ώστε οι Αμερικάνοι να τους δεχτούν ως ισότιμη χώρα εμποδίζοντας την ανεξέλεγκτη διεθνή δράση της. Παρόλα αυτά η ύφεση δεν σήμαινε ότι ο στόχος να γίνει ο κόσμος σοσιαλιστικός θα άλλαζε. Μέσω της ύφεσης οι Σοβιετικοί έβλεπαν πως ο κόσμος θα άλλαζε προς τον σοσιαλισμό με ειρηνικό τρόπο καθώς οι Αμερικάνοι μέσω των συμφωνιών αλλά και της ισότητας στα πυρηνικά όπλα θα ήταν αδύναμοι να αντιδράσουν στις ειρηνικές αυτές αλλαγές. Στην πραγματικότητα και οι δύο υπερδυνάμεις έβλεπαν την ύφεση ως έναν ειρηνικό τρόπο όπου θα μπορούσαν να επιτύχουν τους μακροχρόνιους στόχους τους.⁸

Κατά την διάρκεια της δεκαετίας υπογράφηκαν αρκετές συνθήκες για τον περιορισμό των στρατιωτικών εξοπλισμών και για τις δύο πλευρές.⁹ Επίσης το 1975 στο Ελσίνκι έγινε διάσκεψη για την Ασφάλεια και την συνεργασία στην Ευρώπη στην οποία συμμετείχαν όλες οι χώρες του NATO, οι χώρες του Συμφώνου της Βαρσοβίας καθώς επίσης και κάποιες ουδέτερες χώρες. Στην διάσκεψη αυτή συμφωνήθηκε η ειρηνική συνύπαρξη του καπιταλιστικού και του κομμουνιστικού κόσμου με σεβασμό στις αρχές του ΟΗΕ, την μη επέμβαση στα εσωτερικά των κρατών της άλλης πλευράς όπως επίσης και το απαραβίαστο των συνόρων.¹⁰ Μέσω αυτής της συμφωνίας, οι Σοβιετικοί επικύρωσαν την κατάσταση που επικρατούσε στην ανατολική Ευρώπη καθώς τα σύνορα μπορούσαν να αλλάξουν μόνο με ειρηνικά μέσα. Ακόμη υποστήριξαν πως θα σέβονταν περισσότερο τα ανθρώπινα δικαιώματα για τους πολίτες τους καθώς επίσης θα αυξανόταν και οι επαφές των δύο πλευρών. Οι τελευταίες συμφωνίες δεν ήταν τυχαίες καθώς οι Δυτικοί πίστευαν πως αν αυξάνονταν οι επαφές του κόσμου του ανατολικού μπλοκ με την Δύση θα αποδυνάμωνε την κυριαρχία του κομμουνισμού.¹¹

⁷ Henry Kissinger, *Διπλωματία*, Λιβάνης, Αθήνα 1995, σ.793-794.

⁸ Harper, ο.π. σ. 253

⁹ Στο ίδιο, σ. 253-254.

¹⁰ Χατζηβασιλείου, ό.π., σ. 253.

¹¹ John W. Young, *Η Ευρώπη του Ψυχρού Πολέμου, 1945-1991: - Πολιτική Ιστορία*, [(μεταφρ.) Γ. Δεμερτζίδης], Πατάκης, Αθήνα 2006, σ. 70-71.

Είναι εμφανές πως ο μακροχρόνιος σκοπός των δύο υπερδυνάμεων ήταν να κυριαρχήσουν έναντι της άλλης. Ωστόσο θεωρούσαν ότι αυτό μπορούσε να επιτευχθεί με ειρηνικά μέσα καθώς πίστευαν στην ανωτερότητα των συστημάτων τους. Οι προσεγγίσεις τους είναι διαφορετικές αλλά αυτό ενδεχομένως να έγκειται στην διαφορά της ιδεολογίας.

1.3 Ο ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΨΥΧΡΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

Το κλίμα της ύφεσης που είχε επικρατήσει κατά την διάρκεια της δεκαετίας άλλαξε το 1979. Αν και είχαν συμβεί και άλλα γεγονότα που εξασθενούσαν την ύφεση το 1979 σηματοδοτεί την δεύτερη φάση του Ψυχρού Πολέμου. Οι δύο βασικοί λόγοι για την αλλαγή αυτή είναι η απόπειρα των Σοβιετικών να εγκαταστήσουν πυρηνικούς πυραύλους μέσου βεληνεκούς σε ευρωπαϊκό έδαφος και η εισβολή τους στο Αφγανιστάν στις 24 Δεκεμβρίου 1979.

Η απόφαση των Σοβιετικών σχετικά με την εγκατάσταση των πυραύλων ανησύχησε την Δύση και κυρίως τους Ευρωπαίους. Τα ευρωπαϊκά μέλη του NATO ζούσαν μόνιμα κάτω από το φόβο μιας Σοβιετικής επίθεσης μη γνωρίζοντας αν οι ΗΠΑ θα αντιδρούσαν πράγματι για να βοηθήσουν. Η ιδιαιτερότητα αυτή του NATO το γεγονός δηλαδή ότι ο πιο ισχυρός σύμμαχος, οι ΗΠΑ, βρισκόταν πιο μακριά και πιο ασφαλής λόγω του Ατλαντικού ωκεανού δημιουργούσε ανησυχία στην συμμαχία ειδικά με την απόφαση των Σοβιετικών για την εγκατάσταση των φορητών νέων πυραύλων SS-20. Παρόλα αυτά το NATO αντέδρασε καλώντας τους Σοβιετικούς να μην εγκαταστήσουν τους πυραύλους και ανακοινώνοντας πως σε περίπτωση εγκατάστασης των Σοβιετικών πυραύλων θα προχωρούσαν και οι ίδιοι στην εγκατάσταση Αμερικάνικων πυραύλων μέσου βεληνεκούς σε ευρωπαϊκό έδαφος. Ωστόσο, το NATO προσπάθησε να μέσω διαπραγματεύσεων να λύσει το ζήτημα ώστε να διατηρηθεί η ύφεση των προηγούμενων χρόνων. Η εισβολή του κόκκινου στρατού στο Αφγανιστάν λίγο αργότερα άλλαξε εντελώς το κλίμα. Για πρώτη φορά μετά το τέλος του ΄Β Παγκοσμίου Πολέμου ο Κόκκινος στρατός της Σοβιετικής Ένωσης κινητοποιούνταν σε έδαφος χώρας εκτός του συμφώνου της Βαρσοβίας και σε χώρα κοντά στον Περσικό κόλπο,

σημαντική αρτηρία για τον πετρελαϊκό ανεφοδιασμό της Δύσης. Οι ΗΠΑ και το NATO αποφάσισαν να αντιδράσουν δυναμικά στις ενέργειες αυτές με ποικίλους τρόπους. Αρχικά οι ΗΠΑ άσκησαν πίεση στον ΟΗΕ για να καταδικάσει την επίθεση ενώ ενίσχυε τους μουτζαχεντίν που μάχονταν εναντίον των Σοβιετικών. Ακόμη σταμάτησαν την εξαγωγή σιτηρών προς την Σοβιετική Ένωση σημαντική πρώτη ύλη για τον επισιτισμό της καθώς η δική της παραγωγή δεν κάλυπτε τις ανάγκες του πληθυσμού. Επίσης οι δυτικές χώρες μποϊκόταραν τους Ολυμπιακούς της Μόσχας το 1980.¹²

Το 1981 ανέλαβε την προεδρία των ΗΠΑ ο Ρόναλντ Ρήγκαν(1981-1989, Ρεπουμπλικάνος) ο οποίος ακολούθησε μια διαφορετική εξωτερική πολιτική σε σχέση με τους προκατόχους του. Ο Ρήγκαν ακολούθησε αντικομμουνιστική πολιτική ενισχύοντας τον Αμερικάνικο εθνικισμό. Αποφάσισε να αυξήσει σημαντικά τις δαπάνες για τους στρατιωτικούς εξοπλισμούς πιστεύοντας πως με αυτόν τον τρόπο θα χρεωκοπούσε η Σοβιετική Ένωση καθώς η οικονομία της ήταν πολύ αδύναμη και δεν θα μπορούσε να ακολουθήσει τον ανταγωνισμό.¹³ Η πολιτική του ήταν πιο επιθετική και αντιπροσώπευε την αμερικάνικη κοινωνία η οποία ζητούσε πιο ενεργό ρόλο στην διεθνή σκηνή. Η γνωστή αναφορά του στην Σοβιετική Ένωση ως «αυτοκρατορία του κακού» σε μια ομιλία του δηλώνει την αντικομμουνιστική ιδεολογία του Ρήγκαν γεγονός που είχε βάλει σε σκέψεις και τους Δυτικοευρωπαίους ηγέτες καθώς θα προτιμούσαν μια πιο ειρηνική πολιτική. Παρόλα αυτά ο Ρήγκαν αύξησε τις στρατιωτικές δαπάνες της χώρας και ανακοίνωσε το πρόγραμμα Strategic Defense Initiative (SDI, Πρωτοβουλία Στρατηγικής Άμυνας). Το πρόγραμμα αυτό θα βασίζονταν στην δημιουργία ενός συστήματος δορυφόρων στο διάστημα το οποίο θα μπορούσε να ανιχνεύσει την εκτόξευση των Σοβιετικών πυραύλων και να τους εξουδετερώσει πριν εισέλθουν σε Αμερικάνικο έδαφος. Το σύστημα αυτό ανησύχησε ιδιαίτερα το Κρεμλίνο καθώς είτε θα έπρεπε να δεχτεί την υπεροχή των ΗΠΑ όσον αφορά τα οπλικά συστήματα είτε θα έπρεπε να προσπαθήσει να αναπτύξει το δικό του αντίστοιχο πρόγραμμα κάτι που δεν μπορούσε να υποστηρίξει οικονομικά. Ωστόσο ο Ρήγκαν δεν ήταν αρνητικός στις διαπραγματεύσεις με την Σοβιετική Ένωση ειδικά μετά την ανάδειξη του Μιχαήλ Γκορμπατσώφ σε Γενικό Γραμματέα.¹⁴

¹² Βλ. πιο κάτω, σελ.31. Ευάνθης Χατζηβασιλείου, <<Η έναρξη του δεύτερου Ψυχρού Πολέμου>>, *Η Καθημερινή*, Αθήνα, 30 Ιανουαρίου 2023, [<https://www.kathimerini.gr/world/562251202/i-enarxi-toy-deyteroy-psykhroy-pole moy/>] (ημερομηνία πρόσβασης 1 Απριλίου 2024).]

¹³ Mike Bowker, Phil Williams, *Superpower Détente*, SAGE Publications, Ltd 1988, σ.256.

¹⁴ Χατζηβασιλείου, ό.π., σ. 292-297.

Κατά τα 5 πρώτα χρόνια της δεκαετίας υπό μελέτη συνέβησαν αρκετές αλλαγές στην ηγεσία της Σοβιετικής Ένωσης. Ο Λεονίντ Μπρέζνιεφ Γενικός Γραμματέας από το 1964 πέθανε στις 10 Νοεμβρίου 1982. Τον διαδέχτηκε ο Γιούρι Αντρέωφ ο οποίος παρέμεινε στην εξουσία μέχρι τον Φεβρουάριο 1984. Την εξουσία ανέλαβε ο Κωσταντίν Τσερνιένκο μέχρι το τέλος της ζωής του τον Μάρτιο του 1985. Οι γερασμένοι ηγέτες της Σοβιετικής Ένωσης και ο υπουργός εξωτερικών της περιόδου Αντρέι Γκρομύκο δεν υιοθετούσαν την πολιτική της ύφεσης. Υποστήριζαν πως η εγκατάσταση των πυραύλων SS-20 δεν απειλούσε την ασφάλεια της Ευρώπης ενώ πίστευαν πως οι διαδηλώσεις που είχαν ξεσπάσει στην δυτική Ευρώπη θα εμπόδιζαν την εγκατάσταση των Αμερικάνικων πυραύλων μέσω βελιγμένου σε ευρωπαϊκό έδαφος. Οι υποθέσεις των Σοβιετικών όμως αποδείχτηκαν λανθασμένες καθώς το 1983 ξεκίνησαν οι διαδικασίες για την εγκατάσταση πυραύλων Κρουζ. Οι Σοβιετικοί αντέδρασαν αποχωρώντας από τις συνομιλίες για τους στρατιωτικούς εξοπλισμούς, ενώ όλες οι χώρες του Συμφώνου της Βαρσοβίας, εκτός από την Ρουμανία, μποϊκόταραν τους Ολυμπιακούς Αγώνες του Λος Αντζελες το 1984. Τον Μάρτιο του 1985 όμως, με την εκλογή του Μιχαήλ Γκορμπατσώφ (1931-2022) ως Γενικό Γραμματέα η Σοβιετική Ένωση άλλαξε την εξωτερική της πολιτική. Ο Γκορμπατσώφ ήταν υποστηρικτής της ύφεσης σε αντίθεση με τους προγενέστερους ενώ είχε σκοπό να πραγματοποιήσει εσωτερικές μεταρρυθμίσεις.¹⁵

1.4 Η ΠΟΡΕΙΑ ΠΡΟΣ ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ ΨΥΧΡΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ ΚΑΙ Η ΚΑΤΑΡΕΥΣΗ ΤΗΣ ΕΣΣΔ

Από το 1985 έως τα τέλη του 1989 το τέλος του Ψυχρού Πολέμου διακρίνεται σε 3 φάσεις. Η πρώτη είναι από το 1985 έως και το 1987 μια περίοδος που ονομάστηκε «επίθεση ειρήνης» λόγω των πρωτοβουλιών των δύο πλευρών και κυρίως της ΕΣΣΔ και του Γκορμπατσώφ για διάλογο και διαπραγματεύσεις. Η «επίθεση ειρήνης»

¹⁵ Young, ό.π., σ. 78-79.

οδήγησε στην δεύτερη φάση από τα 1987 έως το 1988 όπου οι δύο υπερδυνάμεις διαπραγματεύτηκαν την μείωση των εξοπλισμών. Η τρίτη και τελευταία φάση από το 1988 έως το τέλος του 1989 όπου η προσπάθεια για ύφεση και βελτίωση των σχέσεων συνεχίστηκε μέχρι και την αρχή της κατάρρευσης του κομμουνισμού στην Ανατολική Ευρώπη και την κατάρρευση της ίδιας της ΕΣΣΔ το 1991.¹⁶

Στο διάστημα αυτό, η ΕΣΣΔ υπό την ηγεσία του Γκορμπατσώφ, προχώρησε σε εσωτερικές μεταρρυθμίσεις. Η «περεστρόικα» (αναδιάρθρωση) δηλαδή ήταν ένα πρόγραμμα οικονομικών μεταρρυθμίσεων που εισήγαγε ο Γκορμπατσώφ για να αντιμετωπίσει τα οικονομικά προβλήματα της Σοβιετικής Ένωσης. Στόχος του ήταν να διαφοροποιηθεί η οικονομία από το σταλινικό μοντέλο ανάπτυξης που έδινε έμφαση στην αύξηση της βαριάς βιομηχανίας σε ένα νέο μοντέλο με έμφαση στις νέες τεχνολογίες και στην αύξηση της παραγωγικότητας.¹⁷ Η σημαντικότερη μεταρρύθμιση του Γκορμπατσώφ ήταν η γκλάσνοστ (διαφάνεια) η οποία έδινε την ελευθερία στους πολίτες να ασκήσουν κριτική στο καθεστώς. Με το μέτρο αυτό επιτρεπόταν η συζήτηση για το παρελθόν, η παραδοχή της καταπίεσης και των εγκλημάτων που συνέβησαν την εποχή του Στάλιν καθώς επίσης και κριτική για τα σύγχρονα προβλήματα της εποχής. Στόχος του Γκορμπατσώφ με την γκλάσνοστ ήταν να απομακρυνθεί από την καταπίεση της σταλινικής και της μετασταλινικής περιόδου και να βρει περισσότερους διανοούμενους και προοδευτικούς υποστηρικτές. Η γκλάσνοστ άλλαξε την Σοβιετική κοινωνία καθώς με την ελευθερία του λόγου οι εφημερίδες άρχισαν να γίνονται πιο ανεξάρτητες και να κυκλοφορούν βιβλία τα οποία ήταν απαγορευμένα παλαιότερα.¹⁸

Για να καταφέρει την εσωτερική ανασυγκρότηση ο Γκορμπατσώφ ήθελε να μειώσει το κόστος του εξοπλιστικού ανταγωνισμού με τις ΗΠΑ. Αμέσως μετά την ανάδειξη του ξεκίνησε μια «επίθεση φιλίας» προς την Δύση με κύριο επιχείρημα την ανάγκη για την μείωση των πυρηνικών όπλων. Από την μεριά του ο Ρήγκαν έδειξε πρόθυμος να συζητήσει με τον Σοβιετικό ηγέτη. Οι πρώτες τους συναντήσεις στην Γενεύη τον Νοέμβριο του 1985 και στο Ρέικιαβικ, τον Οκτώβριο του 1986, δεν τελεσφόρησαν

¹⁶ Ηλίας Κουσκουβέλης, *Θεωρία Διεθνών Σχέσεων στον Ψυχρό Πόλεμο: Αποτροπή και Πυρηνική Στρατηγική, Ποιότητα*, Αθήνα 2001, σ. 247.

¹⁷ Mark Mazower, *Σκοτεινή ήπειρος: Ο Ευρωπαϊκός εικοστός αιώνας*, [(μεταφρ.) Κ. Κουρέμενος], Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2004, σ. 361.

¹⁸ Peter Kenez, *A History of the Soviet Union from the Beginning to the End*, Cambridge University Press, 22006, σ. 253-255.

καθώς ο Ρήγκαν δεν ήταν πρόθυμος να σταματήσει την ανάπτυξη του SDI, ωστόσο, τέθηκαν οι βάσεις για μια μελλοντική συμφωνία περιορισμού των πυραύλων μέσου βεληνεκούς στο 50% καθώς οι δύο ηγέτες είχαν συμφωνήσει σε αυτό αλλά η διαφωνία για το SDI εμπόδισε την συμφωνία. Το 1987 στην Ουάσιγκτον ο Ρήγκαν και ο Γκορμπατσώφ υπέγραψαν την Intermediate Nuclear Forces Treaty (INF) σύμφωνα με την οποία οι δύο υπερδυνάμεις θα κατέστρεφαν όλους τους πυραύλους μέσου βεληνεκούς που βρίσκονταν σε Ευρωπαϊκό έδαφος και θα περιόριζαν σημαντικά τον αριθμό των πυραύλων εκτός της Ευρώπης. Επίσης ο Γκορμπατσώφ το 1988 αποφάσισε να μειώσει τις συμβατικές στρατιωτικές δυνάμεις που διέθετε η Σοβιετική Ένωση στην Ευρώπη καθώς επιβάρυναν την αδύναμη οικονομία της.¹⁹

Τα κράτη δορυφόροι της ΕΣΣΔ αντιμετώπιζαν οικονομικά προβλήματα την δεκαετία του 1980. Η έλλειψη αγαθών, η μη βελτίωση του βιοτικού επιπέδου καθώς και τα στεγαστικά προβλήματα οδήγησαν στην απογοήτευση του γενικού πληθυσμού στα κομμουνιστικά κόμματα που είχαν την εξουσία, την ΕΣΣΔ και στον κομμουνισμό γενικότερα. Το 1989 το Σύμφωνο της Βαρσοβίας εγκατέλειψε το Δόγμα Μπρέζνιεφ δηλαδή ο Κόκκινος Στρατός δεν θα επενέβαινε στις αποφάσεις των υπόλοιπων κρατών του Συμφώνου. Η απόφαση αυτή των Σοβιετικών έφερε πολλές αλλαγές στην ανατολική Ευρώπη καθώς μέσα σε μικρό χρονικό διάστημα όλα τα καθεστώτα κατέρρευσαν με διαφορετικούς τρόπους.²⁰ Στην περίπτωση της Ανατολικής Γερμανίας όμως το κομμουνιστικό σύστημα ήταν ο μόνος λόγος της ύπαρξης της καθώς το πολιτικό σύστημα ήταν το μόνο που την διαχώριζε από την Δυτική Γερμανία. Γι αυτό τον λόγο η κομμουνιστική ηγεσία της ήταν ανήσυχη για τις αλλαγές που συνέβαιναν στην Ανατολική Ευρώπη. Ο ηγέτης της μάλιστα Εριχ Χόνεκερ δήλωσε το 1989 ότι το τείχος του Βερολίνου έπρεπε να παραμείνει για τουλάχιστον 100 χρόνια ακόμα. Οι πολιτικές αλλαγές στα γειτονικά κράτη επηρέασαν και την ανατολική Γερμανία καθώς το καλοκαίρι του 1989 πολλοί Ανατολικογερμανοί δραπέτευσαν στην δυτική Γερμανία μέσω της Ουγγαρίας η οποία είχε ανοίξει τα σύνορα της με την Δύση.²¹ Οι συνεχείς αυτομολήσεις στην Δύση συνοδεύτηκαν με πολλές διαδηλώσεις στο εσωτερικό της Λαϊκής Δημοκρατίας της Γερμανίας. Στις 9 Νοέμβριου του 1989 αφού ο Χόνεκερ είχε

¹⁹ Young ό.π., σ. 79-81 και Χατζηβασιλείου ό.π., σ. 306-308.

²⁰ Χατζηβασιλείου ό.π., σ. 308-310.

²¹ Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, <<Το τέλος του Ψυχρού Πολέμου. Η πτώση της Σοβιετικής Ένωσης, η επανένωση της Γερμανίας και η νέα ευρωπαϊκή αρχιτεκτονική ασφαλείας>>, στο: *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, τμ.5, Θεμέλιο, Αθήνα 2017, σ. 39-40.

παραιτηθεί, η νέα κυβέρνηση ανακοίνωσε ότι θα επιτρέπονταν ταξίδια στο εξωτερικό για να αντιμετωπίσει την κατάσταση. Το ίδιο βράδυ της ανακοίνωσης μεγάλος αριθμός πολιτών έριξαν μέρος του τείχους και πέρασαν στο Δυτικό Βερολίνο. Ένα χρόνο αργότερα θα πραγματοποιηθεί η ένωση της Γερμανίας στις 16 Ιουλίου 1990. Η πτώση του τείχους του Βερολίνου σηματοδοτεί το τέλος του Ψυχρού Πολέμου, ωστόσο, οι χώρες της ανατολικής Ευρώπης εξακολουθούσαν να αντιμετωπίζουν οικονομικά προβλήματα μετά την μεταβολή του συστήματος από κομμουνιστικό σε καπιταλιστικό παρά την οικονομική ενίσχυση από την Δύση.²²

Παράλληλα, στην Σοβιετική Ένωση είχαν επίσης αρχίσει να σημειώνονται εσωτερικές αναταραχές, ενώ οι μεταρρυθμίσεις δεν κατάφεραν να βελτιώσουν την κατάσταση της οικονομίας. Σε πολλές περιφέρειές της σημειώθηκε έξαρση του εθνικισμού όπως στο Καζακστάν, ενώ το Μάρτιο του 1990 η Λιθουανία κήρυξε την ανεξαρτησία της με τις άλλες δύο χώρες της Βαλτικής, την Εσθονία και την Λετονία να την ακολουθούν λίγο αργότερα. Ο Γκορμπατσώφ αποφάσισε να μην επέμβει στρατιωτικά αλλά αντέδρασε με την ψήφιση ενός αποσχιστικού νόμου σύμφωνα με τον οποίο οι δημοκρατίες που ήθελαν να αποσχιστούν από την Σοβιετική Ένωση έπρεπε να ακολουθήσουν μια μακροχρόνια και δύσκολη διαδικασία για να ανακηρυχθούν ανεξάρτητες. Ωστόσο, οι Βαλτικές δημοκρατίες ισχυρίστηκαν ότι ο νόμος δεν ίσχυε για αυτές καθώς είχαν ενσωματωθεί στην Σοβιετική Ένωση παράνομα με το σύμφωνο Ρίμπεντροπ-Μολότοφ το 1939 και δεν είχαν αναγνωριστεί διεθνώς. Παρόλα αυτά, η Δύση δεν αναγνώρισε την ανεξαρτησία των Χωρών αυτών για να μην προκληθούν προβλήματα στις σχέσεις του με τον Γκορμπατσώφ. Η κίνηση των χωρών της Βαλτικής ενίσχυσε περισσότερο τα αποσχιστικά κινήματα με αποτέλεσμα μέχρι τον Νοέμβριο του 1990 να έχουν κηρύξει όλες οι δημοκρατίες την «κυριαρχία» τους συμπεριλαμβανόμενης και της Ρωσίας. Με την απώλεια της στήριξης από τις δημοκρατίες της η κεντρική Σοβιετική εξουσία κατέρρευσε.²³ Η αλλαγή διοίκησης έγινε ομαλά και την ημέρα των Χριστουγέννων το 1991 ο Γκορμπατσώφ παρέδωσε την εξουσία στον Μπόρις Γιέλτσιν. Το ίδιο βράδυ η κόκκινη σημαία με το σφυροδρέπανο της Σοβιετικής Ένωσης υπεστάλη και αντικαταστάθηκε από την σημερινή σημαία της Ρωσίας υποδεικνύοντας το τέλος της Σοβιετικής Ένωσης.²⁴

²² Χατζηβασιλείου, ό.π., σ. 310-312.

²³ Παπασωτηρίου, ό.π., σ. 35-37.

²⁴ Carole Fink, *Cold War: An International History*, Westview Press, Boulder CO 2014, σ. 132 και Yale Richmond «Cultural Exchange and the Cold War: How the West Won» Μάρτιος 2013,

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο και με αυτές τις εξελίξεις στην συνέχεια εξετάζεται η διάσταση σε επίπεδο πολιτιστικής διπλωματίας των δύο κόσμων . Επίσης εξετάζεται η ιδεολογική προσέγγιση των Ολυμπιακών Αγώνων από τις χώρες του Ανατολικού μπλοκ και πως αποτυπώνεται ο ανταγωνισμός μεταξύ των δύο κόσμων στον αθλητισμό και στις αθλήτριες.

Κεφάλαιο δεύτερο: *Οι Ολυμπιάδες*

2.1 ΟΛΥΜΠΙΑΚΟΙ ΑΓΩΝΕΣ 1972, ΜΟΝΑΧΟ

Η Δυτική Γερμανία ανέλαβε την διοργάνωση των Θερινών Ολυμπιακών Αγώνων στο Μόναχο το 1972. Για την Δυτική Γερμανία ήταν μια ευκαιρία να δείξει στον υπόλοιπο κόσμο ότι έχει αλλάξει. Οι προηγούμενοι αγώνες σε γερμανικό έδαφος πραγματοποιήθηκαν το 1936 στο Βερολίνο όταν βρισκόταν στην εξουσία ο Αδόλφος Χίτλερ. Οι αγώνες που είχε οργανώσει η Ναζιστική Γερμανία είχαν έντονο милитаристικό και προπαγανδιστικό χαρακτήρα με στρατιώτες να παρελάζουν χαιρετώντας τον Χίτλερ. Για τους Δυτικογερμανούς οι αγώνες ήταν ένα κάλεσμα στον υπόλοιπο κόσμο να δει ότι η Δυτική Γερμανία είχε γίνει ένα σύγχρονο δημοκρατικό και ελεύθερο κράτος. Η οργάνωση ήταν εντελώς διαφορετική από τους προηγούμενους αγώνες σε όλους τους τομείς. Η αρχιτεκτονική του σταδίου το έκανε να μοιάζει σαν σκηνή με την οροφή να κρέμεται δίνοντας την αίσθηση της ελαφρότητας σε αντίθεση με το μεγάλο και στιβαρό στάδιο των προηγούμενων αγώνων ενώ οι αφίσες και το καλλιτεχνικό μέρος ήταν με πολλά φωτεινά χρώματα σε αντίθεση με αυτά των NAZI. Το πιο σημαντικό όμως ήταν η συμμετοχή του Ισραήλ στους αγώνες. Η αποστολή του Ισραήλ ήταν έτοιμη να αγωνιστεί σε γερμανικό έδαφος προωθώντας το ολυμπιακό ιδεώδες και την ειρήνη.²⁵

Από την ανακοίνωση της απόφασης της Ολυμπιακής Επιτροπής τον Απρίλιο του 1966 μέχρι την έναρξη των αγώνων υπήρξε έντονη πολιτική δραστηριότητα γύρω από τους αγώνες. Στις αρχές της δεκαετίας του 1970 είχε αρχίσει να διαφαίνεται η ύφεση

[<https://americandiplomacy.web.unc.edu/2013/03/cultural-exchange-and-the-cold-war-how-the-west-won/> (ημερομηνία πρόσβασης: 10 Αυγούστου 2024).]

²⁵ Why the media played a fatal role in the 1972 Munich Olympics | DW History and Culture, [https://www.youtube.com/watch?v=GwFG0d_wzds&ab_channel=DWHistoryandCulture], 1:10-6:50.

ανάμεσα στις σχέσεις των δύο δυνάμεων όπως επίσης και η Ostpolitik της δυτικής Γερμανίας και του καγκελάριου Willy Brandt (SPD, 1969-1974) η βελτίωση δηλαδή των σχέσεων της δυτικής Γερμανίας με τις χώρες του Ανατολικού μπλοκ ακόμη και με την ανατολική Γερμανία. Οι πολιτικές συνθήκες αυτές επηρέασαν τους Ολυμπιακούς του 1972 καθώς απέκλεισαν την πιθανότητα κάποιου μποϊκοτάζ από τις χώρες του Σύμφωνου της Βαρσοβίας.²⁶

Παρόλα αυτά, η ανατολική Γερμανία αντέδρασε όταν ανακοινώθηκε η επιλογή του Μόναχου υποστηρίζοντας πως η πόλη δεν ήταν κατάλληλη για να αναλάβει την διεξαγωγή των αγώνων. Η πολιτική που ακολούθησε η ανατολική Γερμανία τα επόμενα χρόνια ήταν να αμφισβητήσει την διοργάνωση των αγώνων υποστηρίζοντας πως οι αγώνες θα είναι μια συνέχεια των Ολυμπιακών Αγώνων του 1936 και των NAZI. Επίσης εκμεταλλεύτηκε το γεγονός για να ασκήσει πίεση στην δυτική Γερμανία να την αναγνωρίσει ως κυρίαρχο κράτος με την υποστήριξη της Σοβιετικής Ένωσης. Η Διεθνής Ολυμπιακή Επιτροπή (ΔΟΕ) είχε κάνει σαφές πως όλες οι ομάδες που θα συμμετείχαν στους αγώνες θα είχαν την ίδια αντιμετώπιση. Η ανατολική Γερμανία δηλαδή θα συμμετείχε με την δικιά της σημαία και τον δικό της εθνικό ύμνο. Η απόφαση δημιούργησε δίλημμά στην ηγεσία της δυτικής Γερμανίας καθώς σε περίπτωση που επέτρεπαν να συμβεί κάτι τέτοιο θα αναγνώριζαν το κράτος της ανατολικής Γερμανίας.²⁷

Ο πρόεδρος της Γερμανικής Ολυμπιακής Επιτροπής Willi Daume πρότεινε ως λύση κάθε έθνος να έχει μια σημαία στο στάδιο αλλά να μην υψώνονται σημαίες στην απονομή των μεταλλίων ούτε να ακούγονται οι εθνικοί ύμνοι των χωρών. Στην θέση τους θα υψώνονταν η ολυμπιακή σημαία ενώ στην τελετή έναρξης και λήξης πρότεινε οι αποστολές να μην έχουν σημαίες αλλά να είναι ντυμένες με παραδοσιακά ρούχα της χώρας τους εάν το επιθυμούσαν. Η ιδέα του Daume βρήκε σύμφωνο τον Πρόεδρο της ΔΟΕ, Avery Brundage, και προσπάθησε να την προωθήσει ωστόσο δεν βρήκε πολλούς υποστηρικτές καθώς για πολλές χώρες ήταν ευκαιρία να αναδειχθούν και να φανούν στον υπόλοιπο κόσμο. Αυτό ίσχυε και για χώρες του ανατολικού μπλοκ όπως η Ρουμανία, η Τσεχία, η Πολωνία και η Ουγγαρία καθώς μετά την επικράτηση του κομμουνισμού η εθνική υπερηφάνεια είχε γίνει έντονη και οι Ολυμπιακές διακρίσεις

²⁶ David C. Large, *Munich 1972:- Tragedy, Terror, and Triumph at the Olympic Games*, Rowman & Littlefield, Lanham MD 2012, σ. 95.

²⁷ Στο ίδιο, σ.98-99.

ήταν ένας τρόπος να αναδειχθεί η εθνική τους ταυτότητα η οποία συχνά καταπιεζόταν από τους Σοβιετικούς.²⁸

Με την εκλογή του Brandt τον Οκτώβριο του 1969 και την πολιτική της Ostpolitik οι σχέσεις των δύο χωρών πέρασαν σε μια νέα φάση. Ο Brandt γνώριζε πως για να μπορέσει να συμβεί οποιαδήποτε πραγματική διαπραγμάτευση με την ανατολική Γερμανία ήταν αναγκαίο να λυθεί το πρόβλημα που πρόκυπτε με το Βερολίνο. Στην διεθνή σκηνή το Βερολίνο ήταν ακόμη μια περιφέρεια των 4 δυνάμεων (Αγγλία, Γαλλία, ΗΠΑ, Σοβιετική Ένωση). Η δυτική Γερμανία υποστήριζε πως το δυτικό Βερολίνο ανήκει στην δικαιοδοσία της, ενώ η ανατολική Γερμανία θεωρούσε το Βερολίνο πρωτεύουσα της χωρίς να αναγνωρίζει το δυτικό Βερολίνο ως ξεχωριστή πολιτική οντότητα ή μέρος της δυτικής Γερμανίας. Τον Σεπτέμβριο του 1971 υπογράφηκε μια νέα συμφωνία σχετικά με το Βερολίνο όπου οι δυτικοί αναγνώρισαν πως το δυτικό Βερολίνο δεν είναι ολοκληρωμένο τμήμα της δυτικής Γερμανίας ενώ οι Σοβιετικοί έπαψαν να υποστηρίζουν πως το Βερολίνο βρίσκεται σε έδαφος της ανατολικής Γερμανίας συνεπώς έπρεπε να διοικείται από την ανατολική Γερμανία. Επίσης συμφώνησαν πως η δυτική Γερμανία θα αντιπροσωπεύει και το δυτικό Βερολίνο στην διεθνή σκηνή ενώ θα ήταν και ο διπλωματικός προστάτης του.²⁹

Παρά τις αντιρρήσεις της η ανατολική Γερμανία δεν απείλησε ποτέ ότι υπάρχει περίπτωση να μποϊκοτάρει τους αγώνες καθώς ήταν μια ευκαιρία να κερδίσει την δυτική Γερμανία στον αριθμό των μεταλλίων στην χώρα τους. Επίσης με την συνθήκη της Μόσχας (Ιούλιος 1970) ανάμεσα στην Σοβιετική Ένωση και την δυτική Γερμανία οι σχέσεις ανάμεσα στα δύο κράτη βελτιώθηκαν καθώς αναγνωρίστηκε και από τις δύο πλευρές ότι δεν υπάρχουν εδαφικές διεκδικήσεις όπως επίσης και η αναγνώριση των μεταπολεμικών συνόρων.³⁰

Οι πολιτικές αυτές εξελίξεις βοήθησαν να διεξαχθούν οι αγώνες κανονικά χωρίς κάποια χώρα του ανατολικού μπλοκ να μποϊκοτάρει.³¹ Οι αγώνες ξεκίνησαν στις 25 Αυγούστου 1972 με μια ιδιαίτερη τελετή έναρξης. Θέλοντας να είναι εντελώς διαφορετική από αυτήν του 1936 η παρέλαση των αθλητών είχε ανάλαφρο και χαρούμενο χαρακτήρα με την μουσική που συνόδευε τους αθλητές να είναι σχετική με

²⁸ Στο ίδιο, σ. 98-99.

²⁹ Στο ίδιο, σ. 105-106.

³⁰ Στο ίδιο, σ. 104.

³¹ Στο ίδιο, σ. 112.

την παράδοση της κάθε χώρας. Παρέλασαν 7.131 αθλητές και 121 ομάδες ενώ το κοινό ήταν θερμό και υποστηρικτικό σε όλες τις αποστολές ακόμα και σε αυτήν την ανατολικής Γερμανίας, επιβεβαιώνοντας με αυτόν τον τρόπο την αίσθηση ότι είναι «αδέρφια» και ο ίδιος λαός.³²

Στις 5 Σεπτεμβρίου μια ομάδα τρομοκρατών από την Παλαιστίνη της οργάνωσης «Μαύρος Σεπτέμβρης» εισέβαλε στο Ολυμπιακό χωριό και στα δωμάτια της Ισραηλινής αποστολής κρατώντας όμηρους 11 αθλητές της. Οι τρομοκράτες σκότωσαν δύο από αυτούς ενώ ζήτησαν για να ελευθερώσουν τους υπόλοιπους ομήρους την απελευθέρωση πάνω από 200 Παλαιστίνιους από τις φυλακές του Ισραήλ.³³ Επίσης ζήτησαν ένα αεροπλάνο που θα τους μετέφερε σε μέρος της επιλογής τους στην Μέση Ανατολή όπου θα ελευθέρωναν σταδιακά τους ομήρους. Οι τρομοκράτες απέρριψαν τις προτάσεις για χρήματα και πολιτικό άσυλο που πρότειναν οι αρχές της δυτικής Γερμανίας στις διαπραγματεύσεις ενώ η πρωθυπουργός του Ισραήλ Golda Meir ενημέρωσε τον Brandt ότι δεν θα απελευθέρωνε τους φυλακισμένους Παλαιστίνιους. Οι εξελίξεις καλύπτονταν τηλεοπτικά με τον υπόλοιπο κόσμο να παρακολουθεί από το σπίτι του τα γεγονότα σε απευθείας μετάδοση.³⁴ Οι γερμανικές αρχές ήταν εντελώς απροετοίμαστες για την αντιμετώπιση μια τρομοκρατικής επίθεσης γεγονός που φάνηκε όταν προσπάθησαν να οργανώσουν μια επιχείρηση για να ελευθερώσουν τους ομήρους. Η επιχείρηση απέτυχε όταν αντιλήφθηκαν ότι όλες τους οι κινήσεις προβάλλονταν ζωντανά στην τηλεόραση. Οι τρομοκράτες έφτασαν σε συμφωνία με τις αρχές και μεταφέρθηκαν μαζί με τους ομήρους στο αεροδρόμιο του Φέρστενφελντμπρουκ όπου είχε στήσει ενέδρα η αστυνομία. Η σύγκρουση ανάμεσα στους τρομοκράτες και στους αστυνομικούς είχε θύματα 8 από τους 9 Ισραηλινούς αθλητές, 5 τρομοκράτες και ένα Γερμανό αστυνομικό. Οι 3 τρομοκράτες που επέζησαν συνελήφθησαν, αλλά ελευθερώθηκαν μετά από ένα μήνα λόγω της αεροπειρατείας της πτήσης 615 της Lufthansa.³⁵

³² Στο ίδιο, σ. 143-145.

³³ Why the media played a fatal role in the 1972 Munich Olympics | DW History and Culture, [https://www.youtube.com/watch?v=GwFG0d_wzds&ab_channel=DWHistoryandCulture], 6:53-7:14.

³⁴ Kay Schiller & Christopher Young, *The 1972 Munich Olympics and the Making of Modern Germany*, University of California, 2010, σ. 199.

³⁵ <<Σαν σήμερα: 5 Σεπτεμβρίου 1972 – Η σφαγή του Μονάχου>>, 5 Σεπτεμβρίου 2023, [<https://www.kathimerini.gr/istoria/562596433/san-simera-5-septemvrioy-1972-i-sfagi-toy-monachoy/>] (ημερομηνία πρόσβασης: 1 Μαΐου 2024).]

Την επόμενη ημέρα στις 6 Σεπτεμβρίου οι αγώνες αναβλήθηκαν για να πραγματοποιηθεί μια τελετή πένθους ενώ οι σημαίες των χωρών που συμμετείχαν εκτός από τις αραβικές χώρες κυμάτιζαν μεσίστιες στο στάδιο. Στην ομιλία του, μετά την τελετή, ο πρόεδρος της ΔΟΕ, Avery Brundage, ανακοίνωσε ότι οι αγώνες θα συνεχίσουν κανονικά αποκλείοντας το ενδεχόμενο ακύρωσης τους. Η 6^η Σεπτεμβρίου ήταν ημέρα πένθους, οι αγώνες θα ξεκινούσαν πάλι στις 7 Σεπτεμβρίου. Το Ισραήλ διαφωνούσε με την απόφαση να συνεχιστούν οι αγώνες αποσύροντας την αποστολή από τους αγώνες. Το ίδιο έπραξαν και οι Φιλιππίνες σε ένδειξη συμπαράστασης στους Ισραηλινούς. Η απόφαση της ΔΟΕ ήταν αμφιλεγόμενη καθώς υπήρχαν αντιδράσεις αλλά και υποστηρικτές της.³⁶

Οι αγώνες τελικά ολοκληρώθηκαν στις 11 Σεπτεμβρίου. Η Σοβιετική Ένωση κέρδισε τα περισσότερα μετάλλια από οποιαδήποτε άλλη χώρα, 99 συνολικά 50 από αυτά χρυσά. Οι σχολιαστές των Σοβιετικών ισχυρίστηκαν πως συμβολίζουν τα 50 χρόνια από την δημιουργία της Σοβιετικής Ένωσης. Στην δεύτερη θέση βρέθηκαν οι ΗΠΑ με 94 μετάλλια 33 από αυτά χρυσά. Στις ΗΠΑ υπήρχε απογοήτευση για την επίδοση των αθλητών καθώς στους προηγούμενους Ολυμπιακούς Αγώνες είχαν επικρατήσει των Σοβιετικών στα συνολικά μετάλλια με διαφορά 107-91. Στην τρίτη θέση τερμάτισε η ανατολική Γερμανία, η οποία παρά τον μικρό αναλογικά πληθυσμό της συγκέντρωσε 66 μετάλλια 20 από αυτά χρυσά. Όσον αφορά την δυτική Γερμανία βρέθηκε στην τέταρτη θέση με 40 μετάλλια 13 από αυτά χρυσά. Στην δυτική Γερμανία υπήρξε μεγάλη απογοήτευση για την επικράτηση της ανατολικής Γερμανίας μέσα στην «έδρα» τους.³⁷

Σχετικά με τις επιδόσεις των γυναικών αθλητριών που εξετάζει η παρούσα εργασία Olga Korbut από την Σοβιετική Ένωση, αναδείχθηκε σε παγκόσμια «σταρ». Η γυμνάστρια κέρδισε 3 χρυσά μετάλλια ενώ ήταν μόνο 17 ετών. Η χαρισματική της προσωπικότητα και τεχνική εκτός από προσωπική φήμη και δόξα ανέδειξε και το ίδιο το άθλημα επηρεάζοντας πολλά νέα κορίτσια να ασχοληθούν με την γυμναστική³⁸ όπως θα αναλυθεί εκτενέστερα παρακάτω.

Στην κολύμβηση οι ΗΠΑ (16) και η Αυστραλία (8) είχαν τις καλύτερες επιδόσεις ενώ η κολυμβήτρια της Αυστραλίας, Shane Gould, ξεχώρισε κερδίζοντας 3 χρυσά 1 αργυρό

³⁶ Large, ό.π., σ. 246-245.

³⁷ Στο ίδιο σ. 275 και Bodo Harenberg, (Επιμ.), *Χρονικό του 20ού αιώνα*, Ιφ. Αλεξάκη (μεταφρ.), Δομική, Αθήνα 1990, σ.

³⁸ <https://www.olympics.com.au/games/munich-1972/>

και 1 χάλκινο μετάλλιο.³⁹ Στον στίβο οι αθλήτριες της Ανατολικής Γερμανίας κέρδισαν τα περισσότερα μετάλλια (11) με την δυτική Γερμανία να ακολουθεί (5) και την Σοβιετική Ένωση να έρχονται στην τρίτη θέση με 4 μετάλλια η κάθε μια.⁴⁰

³⁹ <https://www.olympedia.org/statistics/medal/country>

⁴⁰ <https://www.olympedia.org/statistics/medal/country>

2.2 ΟΛΥΜΠΙΑΚΟΙ ΑΓΩΝΕΣ 1976, MONTREAL

Στις 12 Μαΐου του 1970 ανακοινώθηκε από την ΔΟΕ πως το Μόντρεαλ θα αναλάβει την διοργάνωση των Ολυμπιακών αγώνων το 1976. Η πόλη του Καναδά επιλέχθηκε μετά από 5 προσπάθειες, επικρατώντας του Λος Άντζελες και της Μόσχας. Για πρώτη φορά επιλέχθηκε πόλη του Καναδά για την διεξαγωγή των αγώνων οι οποίοι θα ξεκινούσαν στις 17 Ιουλίου και θα ολοκληρώνονταν στη 1 Αυγούστου.

Στην τελετή έναρξης των αγώνων η βασίλισσα Ελισάβετ Β' έδωσε το σήμα για την έναρξη τους. Στα αγωνίσματα συμμετείχαν 94 ομάδες και πραγματοποιήθηκαν 196 αγώνες. Οι διοργανωτές προσπάθησαν να αξιοποιήσουν τις εγκαταστάσεις που ήδη είχαν για τις προπονήσεις και τους αγώνες των αθλητών. Όλες οι εγκαταστάσεις είχαν απόσταση μέχρι 10 χιλιόμετρα από το αθλητικό συγκρότημα στο κέντρο της πόλης. Το «Olympic Park», όπως ονομάστηκε, φιλοξένησε το 1/3 των τελικών των αθλημάτων.⁴¹

Οι Καναδοί μετά τα γεγονότα που συνέβησαν στο Μόναχο εστίασαν στην ασφάλεια παρόλο που από τις προηγούμενες διοργανώσεις φαινόταν πως οι διοργανωτές επένδυναν στις εντυπωσιακές εγκαταστάσεις. Μετά την τρομοκρατική επίθεση στο Μόναχο η ασφάλεια των αγώνων αποτέλεσε την προτεραιότητα τους με 16 χιλιάδες στρατιωτικές και αστυνομικές δυνάμεις να περιφρουρούν τους ολυμπιακούς χώρους όλο το 24ωρο. Στο «ολυμπιακό χωριό» υπήρχε περιμετρικά φράχτης με συρματόπλεγμα ενώ σε κάθε 50 μέτρα υπήρχαν στρατιώτες με πολυβόλα. Η ασφάλεια των αγώνων στοίχισε 100 εκατομμύρια δολάρια.⁴²

Το συνολικό κόστος των αγώνων ανήλθε από 1,6 έως 2 δισεκατομμύρια δολάρια αφήνοντας τεράστιο χρέος στην πόλη το οποίο ξεχρεώθηκε μετά από 30 χρόνια. Πολλοί επικριτές των αγώνων υποστήριζαν ότι οι αγώνες έπρεπε να καταργηθούν καθώς μόνο τα πλούσια κράτη μπορούν να τους φιλοξενήσουν, αφήνοντας με χρέη ακόμα και αυτά.⁴³

⁴¹ <https://parcolympique.qc.ca/en/the-olympic-park/montreal-an-olympic-city/1976-olympic-games/>

⁴² Large ό.π., σ.305-306.

⁴³ Large ό.π., σ.282 και Jack Todd, << The 40-year hangover: how the 1976 Olympics nearly broke Montreal>>, 6 Ιουλίου 2016 (τροποποιήθηκε στις 7 Ιουλίου 2016). [<https://www.theguardian.com/cities/2016/jul/06/40-year-hangover-1976-olympic-games-broke-montreal-canada> (ημερομηνία πρόσβασης: 3 Μαΐου 2024).]

Στο αθλητικό κομμάτι η Σοβιετική Ένωση κατέκτησε και πάλι τα περισσότερα μετάλλια (125) με τα 49 από αυτά χρυσά. Οι ΗΠΑ, με 94 μετάλλια και 34 χρυσά ήρθαν, στην δεύτερη θέση. Ενώ, στην τρίτη βρέθηκε η ανατολική Γερμανία με 90 μετάλλια αλλά 40 χρυσά (6 περισσότερα χρυσά από τις ΗΠΑ). Η ομάδα της ανατολικής Γερμανίας ειδικότερα στην γυναικεία κολύμβηση υπήρξε στόχος λόγω της σύνδεσης του με την χρήση απαγορευμένων ουσιών.

Η 14χρονη γυμνάστρια από την Ρουμανία Nadia Comaneci πέτυχε για πρώτη φορά στην ιστορία του αθλήματος 7 φορές την άριστη βαθμολογία (10). Ήταν το πρόσωπο των αγώνων κατακτώντας 5 μετάλλια συνολικά 3 από τα οποία ήταν χρυσά.⁴⁴ Παρόλα αυτά η Ρουμανία ήρθε στην δεύτερη θέση στα συνολικά μετάλλια στο άθλημα της γυμναστικής (7) καθώς η Σοβιετική Ένωση κέρδισε ένα παραπάνω(8). Στην τρίτη θέση βρέθηκε ξανά η ανατολική Γερμανία με 2 μετάλλια.⁴⁵

Στην κολύμβηση η ανατολική Γερμανία κατέκτησε τα περισσότερα μετάλλια (19) παρότι στην προηγούμενη διοργάνωση δεν είχαν παρόμοιες αποδόσεις. Υπήρχαν υποψίες πως στις αθλήτριες είχαν χορηγηθεί απαγορευμένες ουσίες καθώς ήταν πολύ μυώδεις και οι φωνές τους πολύ μπάσες. Ο προπονητής της ομάδας, Rolf Gläser, απάντησε στις κατηγορίες αυτές με ειρωνεία λέγοντας «τα κορίτσια υποτίθεται ότι πρέπει να κολυμπήσουν όχι να τραγουδήσουν».⁴⁶ Οι ΗΠΑ ακολούθησαν με 10 και ο Καναδάς με 7 μετάλλια.⁴⁷

Στον στίβο η ανατολική Γερμανία κατέκτησε τα περισσότερα με 19 μετάλλια ενώ στην δεύτερη και στην Τρίτη θέση βρέθηκε η Σοβιετική Ένωση με 8 και η δυτική Γερμανία με 5. Η ομάδα των ΗΠΑ κέρδισε μόνο 3 μετάλλια χωρίς να κατακτήσει χρυσό.⁴⁸

⁴⁴ <https://olympics.com/en/athletes/nadia-comaneci> και <https://olympics.com/en/olympic-games/montreal-1976>

⁴⁵ <https://www.olympedia.org/statistics/medal/country>

⁴⁶ Annete F. Timm, <<THE MOST BEAUTIFUL FACE OF SOCIALISM>>: Katarina Witt and the Sexual Politics of Sport in the Cold War>>, στο: R. Edelman & C. Young (επιμ.), *The Whole World Was Watching: Sport in the Cold War*, τμ. 1, Stanford University Press 2020, σ. 145.

⁴⁷ <https://www.olympedia.org/statistics/medal/country>

⁴⁸ <https://www.olympedia.org/statistics/medal/country>

2.3 ΟΛΥΜΠΙΑΚΟΙ ΑΓΩΝΕΣ 1980, ΜΟΣΧΑ

Τον Οκτώβριο του 1974, η ΔΟΕ συνεδρίασε στην Βιέννη για να αποφασίσει την πόλη που θα αναλάβει την διοργάνωση των θερινών Ολυμπιακών Αγώνων το 1980. Η επιτροπή είχε δύο επιλογές, αυτή της Μόσχας και αυτή του Λος Άντζελες. Οι δύο υπερδυνάμεις διεκδικούσαν την εξαγωγή των αγώνων σε μια περίοδο ύφεσης του Ψυχρού πολέμου. Η απόφαση της ΔΟΕ επηρεάστηκε από το γεγονός ότι οι χειμερινοί Ολυμπιακοί Αγώνες του 1980 θα διεξάγονταν στο Lake Placid των ΗΠΑ, καθώς δεν θεωρούνταν σωστό μια χώρα να αναλάβει και τις δύο διοργανώσεις τον ίδιο χρόνο. Επιθυμώντας να διατηρήσει και να ακολουθήσει την πολιτική της ύφεσης, η ΔΟΕ αφού διαβεβαιώθηκε από τους Σοβιετικούς αντιπροσώπους πως η Σοβιετική Ένωση είναι σε θέση να αναλάβει τους αγώνες προχώρησε στην απόφαση η 22η Ολυμπιάδα να πραγματοποιηθεί στην Μόσχα. Χαρακτηριστικό είναι ότι τα προηγούμενα χρόνια τα αποτελέσματα της ψηφοφορίας της επιτροπής ανακοινώνονταν αναλυτικά όμως η επιτροπή αποφάσισε να ανακοινώσει μόνο την τελική απόφαση και όχι αναλυτικά τον αριθμό των ψήφων.⁴⁹

Οι Σοβιετικοί είχαν μεγάλες φιλοδοξίες για τους Ολυμπιακούς Αγώνες του 1980, βλέποντάς τους ως μια εξαιρετική ευκαιρία να δείξουν τη δύναμη και την υπεροχή του σοσιαλισμού τόσο στον δικό τους λαό όσο και στις μη σοσιαλιστικές χώρες. Τα σοβιετικά μέσα ενημέρωσης διαδραμάτισαν κεντρικό ρόλο σε αυτή την προσπάθεια. Για την προετοιμασία των Αγώνων, σχεδιάστηκε και υλοποιήθηκε μια εκτεταμένη διαφημιστική εκστρατεία, όχι μόνο εντός του σοσιαλιστικού μπλοκ, αλλά και διεθνώς. Η κάλυψη και η επακόλουθη συζήτηση των πρώτων Αγώνων που διοργανώθηκαν σε μια σοσιαλιστική χώρα είχαν υψηλές φιλοδοξίες. Η επιτυχής διοργάνωση και προετοιμασία της μεγαλύτερης αθλητικής διοργάνωσης του κόσμου θεωρούνταν συλλογικό επίτευγμα του σοβιετικού λαού. Έτσι η επιτυχία δεν ανήκε μόνο στη Μόσχα και τους κατοίκους της, αλλά σε ολόκληρο τον σοβιετικό λαό. Αυτή η στρατηγική είχε ως αποτέλεσμα κάθε θετική αντίδραση προς τους Αγώνες της Μόσχας να ερμηνευθεί ως επίτευγμα του Σοσιαλισμού.⁵⁰

⁴⁹ Nicolas E. Sarantakes, << Moscow versus Los Angeles: the Nixon White House wages Cold War in the Olympic selection process>>, *Cold War History*, τμ.9, τχ.1, USA 2009, σ.150-151.

⁵⁰ Evelyn J. Merten, <<The Soviet Union and the Olympic Games of 1980 and 1984: explaining the boycotts to their own people>>, στο: S. Wagg, & D. Andrew (επιμ.), *East plays West. Sport and the Cold War*, Routledge, Oxon 2007, σ. 239.

Η απόφαση της ΔΟΕ για την Μόσχα έφερε αντιδράσεις στα κράτη της Δύσης στα τέλη της δεκαετίας του 70. Δημοσιεύματα στον Τύπο των ΗΠΑ και της Δυτικής Γερμανίας ασκούσαν κριτική στην απόφαση υποστηρίζοντας πως η Μόσχα δεν είχε τις απαραίτητες υποδομές για την ομαλή διεξαγωγή των αγώνων, ενώ σε κάποιες περιπτώσεις γινόταν σύγκριση με τους Ολυμπιακούς Αγώνες των Ναζί το 1936. Η σύγκριση αυτή στηριζόταν στο γεγονός ότι οι Σοβιετικοί είχαν σκοπό να προπαγανδίσουν την υπεροχή του κομμουνισμού στον υπόλοιπο κόσμο. Επίσης, η Δύση υποστήριζε πως η καταπάτηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων από την Σοβιετική Ένωση ήταν ενάντια στο Ολυμπιακό ιδεώδες και συνεπώς δεν ήταν δυνατόν να αναλάβει τους Αγώνες. Οι σκέψεις αυτές των δυτικών τους είχαν οδηγήσει στην σκέψη ενός ενδεχόμενου μποϊκοτάζ των αγώνων χωρίς κάποια απόφαση ή ανακοίνωση.⁵¹

Η εισβολή των Σοβιετικών στο Αφγανιστάν όμως θα οδηγούσε στο μποϊκοτάζ των αγώνων από χώρες της Δύσης. Στις 20 Ιανουαρίου ο πρόεδρος των ΗΠΑ Τζίμι Κάρτερ (1977-1981, Δημοκρατικός) ενημέρωσε τους αρχηγούς όλων των κρατών και ανακοίνωσε πως δεν ήταν δυνατόν οι ΗΠΑ να υποστηρίξουν τους Ολυμπιακούς Αγώνες της Μόσχας με την συμμετοχή τους καθώς οι αγώνες ήταν ένας θεσμός που προωθούσε την ειρήνη ενώ η Σοβιετική Ένωση συμμετείχε σε πόλεμο. Πρότεινε στις Ολυμπιακές Επιτροπές των υπόλοιπων χωρών να αποφασίσουν να μεταφερθούν οι αγώνες σε άλλη χώρα ή να αναβληθούν. Σε περίπτωση που η ΔΟΕ δεν δέχονταν την πρόταση για αλλαγή του μέρους ή της αναβολής των αγώνων οι ΗΠΑ θα μποϊκοτάραν τους αγώνες προτείνοντας το ίδιο και στα υπόλοιπα δυτικά κράτη. Επίσης, πρότεινε την διεξαγωγή άλλων αγώνων το καλοκαίρι του 1980 για τους αθλητές που είχαν προετοιμαστεί για τους αγώνες, ενώ πρότεινε οι θερινοί Ολυμπιακοί Αγώνες να διεξάγονται μόνιμα στην Ελλάδα και οι χειμερινοί σε ένα άλλο μόνιμο μέρος για να μην πολιτικοποιούνται.⁵²

Στις 26 Φεβρουαρίου 1980 η Ειδική Επιτροπή Συντονισμού των ΗΠΑ συζήτησε την διεξαγωγή εναλλακτικών αγώνων για να μπορέσουν να πείσουν τα υπόλοιπα δυτικά κράτη να συμμετάσχουν στο μποϊκοτάζ. Τα κράτη τα οποία ήθελαν να καταφέρουν κυρίως να πείσουν να συμμετάσχουν ήταν η Γαλλία, η Δυτική Γερμανία, η Μεγάλη Βρετανία, η Ιαπωνία, η Ιταλία, η Κίνα και η Κένυα έχοντας ανοιχτή πρόσκληση για όλα τα υπόλοιπα έθνη ακόμα και για τους Σοβιετικούς. Πίστευαν πως αν κατάφερναν

⁵¹ Simon P. Young, <<Playing to Win: A Political History of the Moscow Olympic Games, 1975-1980>>, 3 Jun 2015, σ.170-172.

⁵² Melissa J. Taylor, *Foreign relations of the United States, 1977-1980, Soviet Union*, United States Government Printing Office, τμ. VI, Washington 2013, σ.743-744.

να πείσουν τα κύρια αυτά κράτη, κυρίως την Γαλλία, την Δυτική Γερμανία και την Κίνα, τα υπόλοιπα κράτη του κόσμου θα συμμετείχαν και αυτά στους εναλλακτικούς αγώνες με αποτέλεσμα οι Σοβιετικοί να ακυρώσουν τους αγώνες καθώς θα ήταν επιζήμιοι οικονομικά.⁵³

Οι διπλωματικές και προπαγανδιστικές προσπάθειες της Σοβιετικής Ένωσης κατά την προετοιμασία των Ολυμπιακών Αγώνων της Μόσχας το 1980 ήταν ισχυρές και πολύπλευρες, ώστε να εξουδετερώσουν το δυτικό μποϊκοτάζ. Αρχικά, η σοβιετική Orgcom, υπεύθυνη για τη διοργάνωση των Αγώνων, αναζήτησε υποστήριξη από σημαντικούς διεθνείς αθλητές και αύξησε τον αριθμό των διαφημιστικών επισκέψεων αξιωματούχων σε διάφορες χώρες. Επίσης άσκησαν πίεση στην ΔΟΕ κατά τη διάρκεια της 82ης Συνόδου τον Φεβρουάριο του 1980, η αντιπροσωπεία τους συναντήθηκε με μέλη της ΔΟΕ από 18 χώρες, συμπεριλαμβανομένων εκείνων από την Αφρική, τη Νότια Αμερική και τη Μέση Ανατολή, για να επιχειρηματολογήσει κατά του μποϊκοτάζ, παρουσιάζοντάς το ως αδικαιολόγητη πολιτική παρέμβαση στον αθλητισμό. Επίσης οι Σοβιετικοί ισχυρίστηκαν πως το μποϊκοτάζ ήταν μια πολιτική παρέμβαση που αποσκοπούσε στην υπονόμευση των αρχών του Ολυμπιακού κινήματος ενώ οι διπλωμάτες τους σε όλη την δυτική Ευρώπη προσπαθούσαν να κερδίσουν την υποστήριξή τους. Ο στόχος ήταν να απομονωθεί το μποϊκοτάζ υπό την ηγεσία των ΗΠΑ και να διατηρηθεί η επιτυχία των Ολυμπιακών Αγώνων της Μόσχας.⁵⁴

Η πολιτική του μποϊκοτάζ δεν ήταν τελικά επιτυχής καθώς τα έθνη που δεν συμμετείχαν δεν αποτελούσαν σοβαρές ολυμπιακές δυνάμεις. Οι μόνοι από τους κύριους συμμάχους των ΗΠΑ που δεν έστειλαν ολυμπιακή αποστολή στην Μόσχα ήταν η Δυτική Γερμανία, το Ισραήλ και ο Καναδάς. Τα υπόλοιπα κράτη που συμμετείχαν ανήκαν στον μουσουλμανικό κόσμο ή ήταν πολύ αδύναμα αθλητικά. Η εκστρατεία του Κάρτερ είχε πολλές επιτυχίες στην Ασία και στην Αφρική όμως οι χώρες αυτές δεν ήταν ιδιαίτερα ανεπτυγμένες στον αθλητικό τομέα. Παρά την διπλωματική τους ισχύ λόγω της γεωγραφικής τους θέσης το μποϊκοτάζ τους στους Ολυμπιακούς δεν επηρέαζε ιδιαίτερα τα αποτελέσματα των αγώνων με την απουσία των αθλητών τους.⁵⁵ Τελικά, η Γαλλία και η Ιταλία έστειλαν αποστολές στην Μόσχα

⁵³ Στο ίδιο σ. 753-755.

⁵⁴ Young, ό.π., σ. 176-182.

⁵⁵ Joseph Eaton, <<Reconsidering the 1980 Moscow Olympic Boycott: American Sports Diplomacy in East Asian Perspective>> , Diplomatic History, τμ. 40, τχ. 5, November 2016, σ. 846.

ενώ η Μεγάλη Βρετανία παρότι υποστήριζε το μποϊκοτάζ δεν απαγόρευσε στους αθλητές της να συμμετάσχουν. Ωστόσο στους Αμερικάνους αθλητές δεν δόθηκε αυτή η δυνατότητα, καθώς ο πρόεδρος Κάρτερ απείλησε να ανακαλέσει τα διαβατήρια τους.⁵⁶

Η Ελλάδα συμμετείχε κι αυτή κανονικά στους αγώνες καθώς ήταν αντίθετη στο μποϊκοτάζ με το επιχείρημα ότι θα αποτελούσε απειλή στον Ολυμπιακό θεσμό.⁵⁷

Οι αγώνες διεξήχθησαν από τις 19 Ιουλίου μέχρι τις 3 Αυγούστου όπου συνέβη και η τελετή έναρξης και λήξης αντίστοιχα. Το σήμα της έναρξης έδωσε ο ηγέτης της Σοβιετικής Ένωσης, Leonid Brezhnev. Συμμετείχαν 80 χώρες με 5179 αθλητές ενώ αθλητές από 15 χώρες παρέλασαν με την ολυμπιακή σημαία. Όλοι οι αθλητές πέρασαν τα antidoping tests με επιτυχία ωστόσο αργότερα αποκαλύφθηκε ότι πολλοί αθλητές έκαναν χρήση τεστοστερόνης η οποία δεν ανιχνεύονταν ακόμα στα tests της εποχής και σε κάποιες περιπτώσεις συγκαλύφθηκε από αξιωματούχους της KGB. Τους αγώνες παρακολούθησαν τηλεοπτικά και από κοντά 5.000.000 θεατές ενώ η μασκότ των αγώνων ο Μίσα, ένα καφετί αρκουδάκι με χαμογελαστό πρόσωπο που κρατάει μια δάδα και φοράει μια ζώνη με τους ολυμπιακούς κύκλους θεωρείται η πιο πετυχημένη μασκότ των Ολυμπιακών αγώνων μέχρι και σήμερα. Στην τελετή λήξης μάλιστα ο Μίσα «δάκρυσε» ρίχνοντας αυλαία στην 22^η Ολυμπιάδα. Οι αγώνες στοίχισαν συνολικά 1.350.000.000 δολάρια με έσοδα μόλις 231.000.000 καθιστώντας τους, επιζήμιους, όπως αυτοί του Μόντρεαλ.⁵⁸

Τα περισσότερα μετάλλια τα κέρδισε η ΕΣΣΔ (195), ακολούθησε η ανατολική Γερμανία (126) και η Βουλγαρία (41).⁵⁹ Σχετικά με τις επιδόσεις των γυναικών αθλητριών η Ανατολική Γερμανία τερμάτισε πρώτη με 47 μετάλλια ακολούθησε η Σοβιετική Ένωση με 34 και η Ρουμανία με 7.⁶⁰ Στην γυμναστική επικράτησαν οι Σοβιετικοί με 7 μετάλλια η Ρουμανία συγκέντρωσε 6 και η ανατολική Γερμανία 5. Στην κολύμβηση η Ανατολική Γερμανία συγκέντρωσε τα περισσότερα μετάλλια (27) με

⁵⁶ <https://www.olympedia.org/editions/20/countries> και <https://olympics.com/en/olympic-games/moscow-1980>

⁵⁷ << Μποϊκοτάζ στους Ολυμπιακούς Αγώνες της Μόσχας>>, 20 Ιανουαρίου 1980, [<https://www.kathimerini.gr/k/100yk/1051545/mpoikotaz-stoys-olympiakoy-agones-tis-moschas/>] (ημερομηνία πρόσβασης: 10 Μαΐου 2024).]

⁵⁸ Σπυριδούλα Σπάνεα, << Οι Ολυμπιακοί Αγώνες της Μόσχας>>, 1 Μαΐου 2023, [<https://www.kathimerini.gr/world/562393456/oi-olympiakoi-agones-tis-moschas/>] (ημερομηνία πρόσβασης: 10 Μαΐου 2024).]

⁵⁹ <https://www.olympedia.org/editions/20>

⁶⁰ <https://www.olympedia.org/statistics/medal/country>

μεγάλη διαφορά από την δεύτερη Σοβιετική Ένωση(7) και την Αυστραλία (2). Στο στίβο, η Σοβιετική Ένωση επικράτησε με 16 μετάλλια έναντι των 13 της Ανατολικής Γερμανίας και της Πολωνίας 2.⁶¹

Οι ΗΠΑ προχώρησαν τελικά στην διοργάνωση των εναλλακτικών αγώνων για να συμμετάσχουν οι αθλητές των χωρών που μποϊκόταραν τους Ολυμπιακούς Αγώνες. Προκειμένου να δώσουν στους αθλητές αυτών των χωρών μια ευκαιρία να αγωνιστούν, οι ΗΠΑ διοργάνωσαν το Liberty Bell Classic στη Φιλαδέλφεια. Η επιλογή της τοποθεσίας διεξαγωγής ήταν περίπλοκη, καθώς οι ΗΠΑ προσπάθησαν να βρουν υποστήριξη από αφρικανικά έθνη για την διοργάνωση των αγώνων στην Αφρική. Παρόλα αυτά οι κυβερνήσεις των κρατών ήταν αρνητικές καθώς κράτη όπως η Νιγηρία και η Τανζανία έκριναν το μποϊκοτάζ ως ανήθικο και υποκριτικό διότι οι ΗΠΑ και οι δυτικοί σύμμαχοι δεν υποστήριζαν το μποϊκοτάζ των χωρών της Αφρικής ενάντια στη συμμετοχή της Νότιας Αφρικής σε διεθνείς διοργανώσεις λόγω φυλετικού διαχωρισμού. Μετά από αυτή την αποτυχία, οι αγώνες διοργανώθηκαν στη Φιλαδέλφεια. Πολλοί αθλητές που συμμετείχαν εξέφρασαν αντικρουόμενα συναισθήματα, ήταν απογοητευμένοι που δεν μπορούσαν να αγωνιστούν στη Μόσχα, αλλά κατανοούσαν τον λόγο του μποϊκοτάζ. Αν και το Liberty Bell Classic δεν ήταν οι «Εναλλακτικοί Ολυμπιακοί Αγώνες» που οραματίστηκε ο Κάρτερ, οι αγώνες προσέλκυαν μεγάλο κοινό και σημαντικούς αθλητές, με το στάδιο Franklin Field να φιλοξενεί χιλιάδες θεατές. Το μποϊκοτάζ των Ολυμπιακών Αγώνων του 1980 δεν κατάφερε να πείσει τη Σοβιετική Ένωση να αποσύρει τα στρατεύματά της από το Αφγανιστάν, και ο πόλεμος συνεχίστηκε μέχρι το 1989.⁶²

Συνεπώς διακρίνεται πως η πολιτική πίεση μέσω των Ολυμπιακών Αγώνων δεν ήταν ιδιαίτερα ισχυρή. Ο αθλητισμός χρησιμοποιούνταν για πολιτικούς σκοπούς ωστόσο δεν είχε μεγάλη πολιτική δύναμη ώστε να αποτρέψει πολιτικές αποφάσεις. Οι ΗΠΑ προχώρησαν στο μποϊκοτάζ των αγώνων, δεν κατάφεραν όμως να πετύχουν τον σκοπό τους, ο οποίος ήταν να πείσουν την Σοβιετική Ένωση να αποσύρει τα στρατεύματα της από το Αφγανιστάν.

⁶¹ <https://www.olympedia.org/statistics/medal/country>

⁶² Mathew Ward, << Liberty Bell Classic>>, [https://philadelphiaencyclopedia.org.translate.goog/essays/liberty-bell-classic/?_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=el&_x_tr_hl=el&_x_tr_pto=sc (ημερομηνία πρόσβασης: 12 Μαΐου 2024).]

2.4 ΟΛΥΜΠΙΑΚΟΙ ΑΓΩΝΕΣ 1984, ΛΟΣ ΑΝΤΖΕΛΕΣ

Το 1978 η μόνη συμμετοχή για την διοργάνωση των Ολυμπιακών Αγώνων του 1984 ήταν το Λος Άντζελες. Η πόλη είχε χάσει τα προηγούμενα χρόνια από το Μόντρεαλ και την Μόσχα ανέλαβε όμως την διεξαγωγή το 1984.⁶³ Τα οικονομικά προβλήματα που άφησαν οι τελευταίες Ολυμπιάδες έπαιξαν σημαντικό ρόλο στο γεγονός ότι μόνο το Λος Άντζελες υπέβαλε πρόταση για να αναλάβει τους αγώνες. Η οργάνωση των αγώνων θα γίνονταν με διαφορετικό τρόπο καθώς θα βασίζονταν σε ήδη υπάρχουσες εγκαταστάσεις και ιδιωτικές χορηγίες.⁶⁴

Στις 8 Μαΐου 1984, η Σοβιετική Ένωση ανακοίνωσε ότι δεν θα συμμετάσχει στους Ολυμπιακούς Αγώνες του Λος Άντζελες το καλοκαίρι του ίδιου έτους. Η απόφαση αυτή επικαλείτο την "κατάφωρη παραβίαση" των Ολυμπιακών ιδεωδών από τις αρχές των ΗΠΑ. Η Εθνική Ολυμπιακή Επιτροπή της Σοβιετικής Ένωσης κατηγόρησε τις αμερικανικές αρχές για την υποστήριξη αντισοβιετικών διαδηλώσεων κατά τη διάρκεια των Αγώνων και την άρνησή τους να τις απαγορεύσουν. Η σοβιετική ανακοίνωση περιλάμβανε κατηγορίες ότι η κυβέρνηση Ρέιγκαν χρησιμοποιούσε τους Αγώνες του Λος Άντζελες για πολιτικούς σκοπούς, υπονοώντας ότι η απόφαση της Μόσχας αποσκοπούσε να πλήξει την εκστρατεία επανεκλογής του Προέδρου Ρέιγκαν. Σε διάφορα σχόλια στον σοβιετικό τύπο, αναφερόταν ότι ο Ρέιγκαν και οι σύμβουλοί του ήλπιζαν να χρησιμοποιήσουν τους Αγώνες για να ενισχύσουν την υποστήριξή τους στις εκλογές, στις οποίες η ΕΣΣΔ προτιμούσε την νίκη του Δημοκρατικού Κόμματος. Επίσης οι Σοβιετικοί ανησυχούσαν για την ασφάλεια των αθλητών τους καθώς και το ενδεχόμενο να αυτομολήσουν. Η κυβέρνηση Ρέιγκαν απάντησε χαρακτηρίζοντας την απόφαση ως «κατάφωρη πολιτική πράξη χωρίς πραγματική δικαιολογία». Οι κατηγορίες της Σοβιετικής Ένωσης απορρίφθηκαν έντονα από τις ΗΠΑ και επιχείρησαν να διαπραγματευτούν με τους Σοβιετικούς ώστε να συμμετέχουν στους αγώνες αν και η ανακοίνωση 3 εβδομάδες πριν την καταλυτική ημερομηνία συμμετοχής στους αγώνες άφηνε μικρά περιθώρια. Η κυβέρνηση των ΗΠΑ ήταν πρόθυμη να πραγματοποιήσει σχεδόν όλα τα αιτήματα των Σοβιετικών για την συμμετοχή τους στους αγώνες καθώς αποτελούσε ολυμπιακή υπερδύναμη παρόλα

⁶³ Sarantakes, ό.π., σ. 151.

⁶⁴ <https://olympics.com/en/olympic-games/los-angeles-1984>

αυτά η απόφαση των Σοβιετικών δεν άλλαξε. Το μποϊκοτάζ των αγώνων της Μόσχας ίσως έπαιξε τον ρόλο του στην απόφαση των Σοβιετικών χωρίς όμως οι ίδιοι να το επιβεβαίωσαν ποτέ.⁶⁵

Οι αγώνες πραγματοποιήθηκαν από τις 28 Ιουλίου έως τις 12 Αυγούστου με τον Ρήγκαν να ανοίγει τους αγώνες χωρίς να κάνει άμεση αναφορά στο μποϊκοτάζ της Σοβιετικής Ένωσης παρά μόνο να αναφερθεί σε πατριωτικά συναισθήματα και τονίζοντας την συνεργασία με ιδιωτικές επιχειρήσεις.⁶⁶

Το κόστος των 16ήμερων Αγώνων ήταν περίπου 500 εκατομμύρια δολάρια, περίπου 5% του κόστους των Ολυμπιακών Αγώνων του 1980 στη Μόσχα. Τα περισσότερα χρήματα συγκεντρώθηκαν από την πώληση των δικαιωμάτων μετάδοσης και των εμπορικών χορηγιών. Η καινοτομία αυτή στην μείωση των δαπανών με την συμμετοχή ιδιωτικών επιχειρήσεων άλλαξε τους αγώνες οριστικά καθώς εφόσον προσφέρουν έσοδα στις διοργανώτριες πόλεις και χώρες όλο και περισσότερες χώρες επιθυμούν να αναλάβουν τους αγώνες.⁶⁷

Τους αγώνες πρότευσαν οι ΗΠΑ με 174 μετάλλια. Ακολούθησε η Δυτική Γερμανία με 59 και η Ρουμανία η οποία συμμετείχε κανονικά με 53. Σχετικά με τις επιδόσεις των γυναικών αθλητριών οι ΗΠΑ κέρδισαν 50 μετάλλια η Ρουμανία 20 και η δυτική Γερμανία 11. Στην γυμναστική η Ρουμανία κατέκτησε 8 μετάλλια, οι ΗΠΑ 7, και ο Καναδάς, η Κίνα και η δυτική Γερμανία από 1. Στην κολύμβηση και πάλι οι ΗΠΑ κέρδισαν τα περισσότερα (22) με την Ολλανδία (5) και τον Καναδά να ακολουθούν (4). Στον στίβο οι ΗΠΑ συγκέντρωσαν τα περισσότερα μετάλλια (14) η Ρουμανία 10 και η Βρετανία 6.

⁶⁵ John F. Burns, << MOSCOW WILL KEEP ITS TEAM FROM LOS ANGELES OLYMPICS; TASS CITES PERIL, U.S. DENIES IT; PROTESTS ARE ISSUE>>, 9 Μαΐου 1984, [<https://www.nytimes.com/1984/05/09/world/moscow-will-keep-its-team-los-angeles-olympics-tass-cites-peril-us-denies-it.html>] (ημερομηνία πρόσβασης: 13 Μαΐου 2024).]

⁶⁶ Jessie Kratz, <<Cold War Diplomatic Games: The 1984 Los Angeles Summer Olympics>>, 28 Αυγούστου 2023, [https://prologue.blogs.archives.gov/2023/08/28/cold-war-diplomatic-games-the-1984-los-angeles-summer-olympics/?fbclid=IwZXh0bgNhZW0CMTAAAR1TJV7isSUK2cS2Fd3Rmf-VoDLrmJNmKX24LrliK2fa_hfF9k-eWoYBzg_aem_AbrhjB3OnfEGOWHTsdtE6T8L5LWXr_5X0_Ew1l746AkENwNNd7FHVqgfHdCdu_xggZ5PNXew8KaBkempGiBY9gPWN] (ημερομηνία πρόσβασης: 14 Μαΐου 2024).]

⁶⁷ Lidsay Robeert, << SUCESS OF GAMES IN LOS ANGELES LIKELY TO CHANGE FUTURE OLYMPICS>>, 12 Αυγούστου 1984, [<https://www.nytimes.com/1984/08/12/sports/sucess-of-games-in-los-angeles-likely-to-change-future-olympics.html?pagewanted=all>] (ημερομηνία πρόσβασης: 15 Μαΐου 2024).]

Στις χώρες του ανατολικού μπλοκ διοργανώθηκαν οι «αγώνες φιλίας» από τον Ιούνιο μέχρι τον Σεπτέμβριο του ίδιου έτους. Οι αγώνες πραγματοποιήθηκαν στις 9 χώρες οι οποίες μποϊκοτάραν τους αγώνες Κούβα, Βουλγαρία Τσεχοσλοβακία, ανατολική Γερμανία, Ουγγαρία, Μογγολία, Βόρεια Κορέα, Πολωνία και Σοβιετική Ένωση. Στους αγώνες συμμετείχαν και άλλες χώρες που μποϊκόταραν τους αγώνες όπως το Αφγανιστάν και η Υεμένη. Ακόμη στους αγώνες φιλίας πήραν μέρος και αθλητές από τις ΗΠΑ και την Δυτική Γερμανία. Τα περισσότερα μετάλλια στους αγώνες αυτούς τα κέρδισε η Σοβιετική Ένωση.⁶⁸

2.5 ΟΛΥΜΠΙΑΚΟΙ ΑΓΩΝΕΣ 1988, ΣΕΟΥΛ

Τον Οκτώβριο του 1981 στο Μπάντεν-Μπάντεν της Γερμανίας, η ΔΟΕ αποφάσισε να αναθέσει τους Ολυμπιακούς Αγώνες του 1988 στην Σεούλ της Νότιας Κορέας. Η πόλη που είχε καταθέσει πρόταση εκτός της Σεούλ ήταν η Ναγκόγια της Ιαπωνίας. Η Σεούλ συγκέντρωσε 57 ψήφους έναντι 27 της Ναγκόγια. Η απόφαση της ΔΟΕ προκάλεσε εντύπωση ακόμα και στην ίδια την Νότια Κορέα καθώς η Ιαπωνική πόλη θεωρούνταν φαβορί. Παρόλα αυτά η ομάδα της Κορεάτικης Ολυμπιακής Επιτροπής είχε καλύτερη παρουσίαση απαντώντας αναλυτικά σε όλες τις ερωτήσεις που της τέθηκαν.⁶⁹

Η απόφαση της ΔΟΕ για την Σεούλ δεν άφησε ευχαριστημένες τις χώρες του ανατολικού μπλοκ και τους Σοβιετικούς καθώς είχαν εκφράσει πριν ακόμη από την επιλογή της την δυσαρέσκεια τους. Η Βόρεια Κορέα έπαιξε σημαντικό ρόλο στο κλίμα αυτό διότι προσπαθούσε να εμποδίσει οποιαδήποτε αθλητική εκδήλωση στην Νότια Κορέα. Οι χώρες του συμφώνου της Βαρσοβίας πρότειναν την ανάθεση σε άλλη πόλη η την ακύρωση των αγώνων ενώ απείλησαν με μποϊκοτάζ.⁷⁰ Η Ολυμπιακή Επιτροπή της Κορέας έκανε προσπάθειες να προσεγγίσει τις χώρες αυτές για να εξασφαλίσει την συμμετοχή τους. Πριν τους αγώνες δεν υπήρχαν ιδιαίτεροι δεσμοί μεταξύ τους όπως

⁶⁸ <https://www.olympedia.org/definitions/56>

⁶⁹ Kim U. Yong, *The greatest Olympics: From Baden-Baden to Seoul*, Seoul Selection, Republic of Korea 2020, σ.18 και 45-48.

⁷⁰ Στο ίδιο, σ. 95.

υπήρχε με τις ΗΠΑ η την Ιαπωνία. Για αυτό τον λόγο ακόμα και η επικοινωνία τους ήταν δύσκολη καθώς δεν υπήρχαν κοινές γλώσσες. Ωστόσο η προσπάθεια της Νότιας Κορέας εκτιμήθηκε ιδιαίτερα θέτοντας τις βάσεις για την δημιουργία περαιτέρω σχέσεων μέσω των Ολυμπιακών Αγώνων. Η κορεάτικη επιτροπή επισκέφθηκε την Μόσχα από τις 5 έως τις 7 Ιουνίου 1987 στην οποία συζητήθηκαν οι προβληματισμοί των Σοβιετικών σχετικά με τους αγώνες και τα τηλεοπτικά δικαιώματα. Οι Σοβιετικοί επιθυμούσαν να τους επιτραπεί ο ελλιμενισμός πλοίου τους για την υποστήριξη των αθλητών τους σχετικά με τα τρόφιμα και την διασκέδαση τους όπως επίσης και για τους τουρίστες τους. Επίσης για την μεταφορά των αθλητών τους ήταν ανάγκη να κατοχυρωθούν δικαιώματα προσγείωσης της αεροπορικής τους “Aeroflot”. Ακόμη οι Σοβιετικοί δεν ήθελαν οι ΗΠΑ να αναμειχθούν στην ασφάλεια των αγώνων αλλά να την αναλάβει αποκλειστικά η Νότια Κορέα ως διοργανώτρια χώρα.⁷¹

Η κυβέρνηση της Κορέας επέτρεψε την πραγματοποίηση των αιτημάτων των Σοβιετικών με προϋπόθεση τον σεβασμό και την εφαρμογή του κορεάτικου νόμου. Η Ολυμπιακή Επιτροπή ενημέρωσε τους Σοβιετικούς οι οποίοι ανακοίνωσαν την συμμετοχή τους στους αγώνες στις 11 Ιανουαρίου 1984. Εκείνο το διάστημα και λίγο νωρίτερα ανακοίνωσαν την συμμετοχή τους και οι υπόλοιπες χώρες του ανατολικού μπλοκ. Η συμμετοχή της Σοβιετικής Ένωσης και των συμμάχων της χαροποίησε ιδιαίτερα τους διοργανωτές των αγώνων καθώς θα ήταν οι πρώτοι αγώνες μετά από καιρό που δεν θα υπήρχε μποϊκοτάζ από καμία από τις δύο υπερδυνάμεις.⁷²

Οι αγώνες διεξήχθησαν από τις 17 έως τις 2 Οκτωβρίου. Συμμετείχαν 159 χώρες και 8937 αθλητές. Η Βόρεια Κορέα μποϊκόταρε τους αγώνες μαζί με την Κούβα την Αιθιοπία και την Νικαράγουα. Παρόλα αυτά οι αγώνες είχαν τις περισσότερες συμμετοχές χωρών από οποιαδήποτε άλλη φορά.⁷³ Οι αγώνες όμως επισκιάστηκαν από τα σκάνδαλα ντόπινγκ ορισμένων αθλητών της άρσης βαρών και του χρυσού ολυμπιονίκη του στίβου στα 100 μέτρα Ben Johnson. Το δείγμα του Ben Johnson βρέθηκε θετικό στην χρήση στεροειδών με αποτέλεσμα να του αφαιρεθεί το χρυσό του μετάλλιο και να καταργηθεί το ρεκόρ που είχε σημειώσει στους αγώνες. Το μετάλλιο του απονεμήθηκε στον δεύτερο Carl Lewis από την Αμερική.⁷⁴

⁷¹ Στο ίδιο, σ. 99-101.

⁷² Στο ίδιο, σ.105-106.

⁷³ <https://olympics.com/en/olympic-games/seoul-1988>

⁷⁴ Harenberg ό.π., σ.1399.

Στους αγώνες επικράτησε η Σοβιετική Ένωση με 132 μετάλλια 52 από τα οποία ήταν χρυσά. Στην δεύτερη θέση βρέθηκε η Ανατολική Γερμανία με 102 μετάλλια και 37 χρυσά και στην Τρίτη θέση βρέθηκαν οι ΗΠΑ με 94 μετάλλια και 36 χρυσά.

Πιο συγκεκριμένα στην ενόργανη γυμναστική των γυναικών η Σοβιετική Ένωση συγκέντρωσε τα περισσότερα μετάλλια (8), η Ρουμανία αμέσως μετά με 7 και η Βουλγαρία συγκέντρωσε 2. Στην κολύμβηση η Ανατολική Γερμανία κέρδισε 9 μετάλλια με τις ΗΠΑ να έρχονται δεύτερες με 9 και την Κίνα να ακολουθεί με 7. Στον στίβο η Ανατολική Γερμανία επικράτησε με 16 μετάλλια, η Σοβιετική Ένωση κέρδισε 11 και οι ΗΠΑ 7.⁷⁵

Στους αγώνες ξεχώρισε η κολυμβήτρια της Ανατολικής Γερμανίας Kristin Otto η οποία κέρδισε 6 μετάλλια συνολικά στους Αγώνες σημειώνοντας ρεκόρ για τα περισσότερα γυναικεία μετάλλια σε μια Ολυμπιάδα. Μετά την επανένωση της Γερμανίας ωστόσο αποδείχτηκε ότι η Otto είχε ντοπαριστεί από το πρόγραμμα ντόπινγκ της Ανατολικής Γερμανίας. Η ίδια παρόλα αυτά απορρίπτει τις κατηγορίες.⁷⁶ Επίσης ξεχώρισε η αθλήτρια του στίβου Florence Griffith Joyner από τις ΗΠΑ η οποία κέρδισε 4 μετάλλια σημειώνοντας Ολυμπιακό ρεκόρ στα 100 και στα 200 μέτρα τα οποία δεν έχουν καταρριφθεί μέχρι και σήμερα.⁷⁷

Πίνακας 1: Οι τρεις πρώτες χώρες με τα περισσότερα μετάλλια ανά Ολυμπιάδα

	1972	1976	1980	1984	1988
ΕΣΣΔ	99	125	195	-	132
ΗΠΑ	94	94		174	94
Ανατολική Γερμανία	66	90	126	-	102
Δυτική Γερμανία	-	-	-	59	-
Ρουμανία	-	-	48	53	-

⁷⁵ <https://www.olympedia.org/statistics/medal/country>

⁷⁶ <https://www.olympedia.org/athletes/47512> και <https://olympics.com/en/athletes/kristin-otto>

⁷⁷ <https://olympics.com/en/athletes/florence-griffith-joyner>
<https://www.olympedia.org/athletes/77849>

Πίνακας 2: Οι τρεις πρώτες χώρες με τα περισσότερα μετάλλια γυναικών ανά Ολυμπιάδα

	1972	1976	1980	1984	1988
ΕΣΣΔ	22	36	48	-	36
Ανατολική Γερμανία	29	49	60	-	51
ΗΠΑ	22	17	-	60	29
Δυτική Γερμανία	-	-	-	18	-
Ρουμανία	-	-	10	28	-

Όπως φαίνεται και στους παραπάνω πίνακες οι χώρες του Ανατολικού μπλοκ και οι ΗΠΑ συγκέντρωσαν τα πιο πολλά μετάλλια στις δύο αυτές δεκαετίες. Είναι εντυπωσιακό πως ακόμα και στην Σεούλ το 1988 όταν η κατάσταση στην Σοβιετική Ένωση δεν ήταν ιδιαίτερα καλή οικονομικά κατάφερε πάλι να συγκεντρώσει τα περισσότερα μετάλλια. Το αθλητικό σύστημα που είχε δημιουργήσει η Σοβιετική Ένωση απέδιδε συνεχώς καθώς οι αθλητές της ήταν κορυφαίοι στον κόσμο.

Ο ανταγωνισμός τους Ψυχρού Πολέμου υπήρχε και για τα μετάλλια. Και οι δύο υπερδυνάμεις προσπαθούσαν να συγκεντρώσουν περισσότερα μετάλλια από την άλλη για να αποδείξουν την ανωτερότητα τους συστήματός τους. Οι Ολυμπιακοί Αγώνες θα μπορούσαμε να πούμε ότι χρησιμοποιούνταν και ως διαφήμιση και μέσο επίδειξης στον κόσμο.

Αξίζει να σημειωθεί πως οι αθλήτριες της Ανατολικής Γερμανίας συγκέντρωσαν τα περισσότερα μετάλλια συνολικά. Το πρόγραμμα Ντόπινγκ το οποίο στηρίζονταν από το κράτος είχε πετύχει τον σκοπό του. Βέβαια οι άνδρες αθλητές της Ανατολικής Γερμανίας δεν είχαν την αντίστοιχη επιτυχία. Αυτό ίσως να συμβαίνει διότι τα στεροειδή και οι ορμόνες που χρησιμοποιούσαν κυρίως οι γιατροί της Ανατολικής Γερμανίας ήταν πιο δραστικά στις γυναίκες από ότι στους άνδρες.⁷⁸

⁷⁸ Steven Ungerleider, *Στα άδυτα του ντόπινγκ: Ο μηχανισμός ντόπινγκ της Ανατολικής Γερμανίας*, Βεατρίκη Κάντζολα- Σαμπατάκου (μεταφρ.), Αρχιπέλαγος, Αθήνα 2008, σ.22-78.

Κεφάλαιο τρίτο: Η επιρροή των αγώνων στη ζωή των αθλητών

3.1 OLGA KOR BUT

Η Olga Korbut γεννήθηκε στις 16 Μαΐου 1965. Ο πατέρας της ήταν μηχανικός και η μητέρα της μαγείρισσα, ήταν η μικρότερη από τις 4 αδερφές ενώ ήταν πολύ αθλητική από μικρή.. Η επαφή της Korbut με την ενόργανη γυμναστική ξεκίνησε από πολύ μικρή ηλικία, όπως αναφέρει η ίδια «όταν ήμουν πρώτη δημοτικού στο δημόσιο σχολείο ο προπονητής ρώτησε ποιος θέλει να ασχοληθεί με την ενόργανη γυμναστική; Και πήδηξα από την καρέκλα μου και ήμουν έτοιμη να πάω στο γυμναστήριο ακόμα και αν δεν ήξερα τίποτα για την ενόργανη γυμναστική αλλά ήταν στο αίμα μου». Το 1965 όταν ήταν μόλις 10 ετών η Olga ξεκίνησε να φοιτά στο αθλητικό σχολείο Red Banner στο Grodner. Η Σοβιετική Ένωση είχε περίπου 4000 τέτοια σχολεία σε όλη της την επικράτεια τα οποία έκαναν κάθε χρόνο δοκιμαστικά για να ξεχωρίσουν παιδιά με ταλέντο στον αθλητισμό. Στο συγκεκριμένο σχολείο ήταν προπονητής και ο μελλοντικός προσωπικός προπονητής της ο Renald Knysh.⁷⁹

Ο Knysh επιθυμούσε να αλλάξει το καθιερωμένο στυλ της ενόργανης με κάτι καινούργιο και διαφορετικό. Όπως αναφέρει ο ίδιος «Προσπάθησα να φέρω ένα καινούργιο στυλ ζωντανό, κοφτό με ροή. Το Σοβιετικό ήταν αργό, άτονο, τελείωνες την μία κίνηση πριν ξεκινήσεις την άλλη. Εισήγαγα γρήγορες, κοφτερές και ακριβείς κινήσεις η μία μετά την άλλη. Πριν από εμένα οι αθλήτριες περπατούσαν στην δοκό σαν να ήταν στενό σχοινί. Έκανα τα κορίτσια μου να τρέχουν στην δοκό σαν να ήταν στο πάτωμα». Ο Knysh ανέλαβε την Korbut το 1966 ωστόσο στην αρχή δεν την συμπαθούσε. Όπως δηλώνει και ο ίδιος «Όταν ξεκίνησα να δουλεύω μαζί της, δεν την συμπαθούσα. Ήταν πολύ τεμπέλα και πολύ ιδιότροπη. Δεν της άρεσε να κάνει ότι της λένε μόνο αυτά που ήθελε». Από την μεριά της η Korbut υποστηρίζει πως την πίεζε

⁷⁹ OLGA KOR BUT Trans World Sport, [\[https://www.youtube.com/watch?v=VQtlG29VB14&ab_channel=OlgaKorbut\]](https://www.youtube.com/watch?v=VQtlG29VB14&ab_channel=OlgaKorbut), 1:55-2:12 και 2:13-2:41 και Revolutions Olga Korbut Documentary, [\[https://www.youtube.com/watch?v=9ZEh3PknvXM&ab_channel=211UKRjump\]](https://www.youtube.com/watch?v=9ZEh3PknvXM&ab_channel=211UKRjump), 3:00-7:00

πάρα πολύ, ήταν μοναχικός, αυταρχικός και παράξενος ενώ δεν της έλεγε ποτέ κάτι καλό παρόλο που η ίδια το ήθελε. Οι προπονήσεις που ακολουθούσε ήταν καθημερινές περιορίζοντας εντελώς την υπόλοιπη ζωή της γύρω από το γυμναστήριο. Επίσης ήταν πολύ προσεκτική με το φαγητό ακόμα και με το νερό που κατανάλωνε για να παραμένει αδύνατη.⁸⁰

Η Korbut μετά από 3 χρόνια προπόνησης συμμετείχε για πρώτη φορά στο πρωτάθλημα νέων στο Ροστόφ. Οι δύσκολες ασκήσεις της εντυπωσίασαν τον κόσμο όχι όμως τους υπεύθυνους για την ενόργανη γυμναστική στην Σοβιετική Ένωση οι οποίοι μάλιστα υποστήριζαν πως οι ασκήσεις της ήταν κόλπα τσίρκου. Η ίδια αναφέρει « Δεν ήταν δύσκολο για μένα γιατί προετοιμαζόμουν για χρόνια. Ήταν δύσκολο για την κυβέρνηση, για τους προπονητές να το δουν γιατί δεν ήθελαν να αλλάξουν. Για παράδειγμα αν έχεις καλή ομάδα δεν χρειάζεσαι κάποιον που θα την αλλάξει. Είχαν μια πολύ καλή ομάδα που κέρδιζε συνέχεια. Δεν ήθελαν να αλλάξουν».⁸¹ Το ίδιο υποστηρίζει και η Larissa Latynina⁸² η οποία ήταν η προπονήτρια της ομάδας της ενόργανης της Σοβιετικής Ένωσης «*Η Επιτροπή της Γυμναστικής ξεκίνησε να κουνά τα χέρια της, φωνάζοντας όχι ,όχι, όχι αυτό δεν επιτρέπεται*».⁸³ Πράγματι οι επιδείξεις της ήταν διαφορετικές από ότι ήταν συνηθισμένο μέχρι εκείνη την εποχή, αυτό το στοιχείο όμως θα βοηθούσε την Olga να εξελιχθεί σε ένα από τα πιο διάσημα πρόσωπα του πλανήτη.

Για να μπορέσει να συμμετάσχει στους Ολυμπιακούς Αγώνες του 1972 στο Μόναχο η Olga έπρεπε να καταφέρει να πείσει την επιτροπή καθώς στην αρχή δεν την ήθελαν στην ομάδα «*Όταν είχε έρθει η στιγμή μου δεν με ήθελαν στην Ολυμπιακή Ομάδα. Ήμουν πολύ στεναχωρημένη όμως την ίδια στιγμή ο χαρακτήρας μου άρχισε να δυναμώνει και αποδείκνυα κάθε μέρα ότι είμαι όλο και καλύτερη [...] Τελικά νίκησα τον εθνικό διαγωνισμό και κέρδισα την θέση να πάω στους Ολυμπιακούς Αγώνες*».⁸⁴ Το Μόναχο ήταν η πρώτη διεθνής διοργάνωση που πήρε μέρος και έμελλε να την αναδείξει σε παγκόσμια διασημότητα. Την πρώτη μέρα των αγωνισμάτων στο σύνθετο ομαδικό την

⁸⁰ Revolutions Olga Korbut Documentary, [https://www.youtube.com/watch?v=9ZEh3PknvXM&ab_channel=211UKRjump], 7:45-12:53.

⁸¹ Revolutions Olga Korbut Documentary, [https://www.youtube.com/watch?v=9ZEh3PknvXM&ab_channel=211UKRjump], 13:14-14:39.

⁸² Για Larissa Latynina βλ. περισσότερα εδώ: <https://olympics.com/en/athletes/larisa-latynina>

⁸³ Red Files-Soviet Sports, [https://www.youtube.com/watch?v=G0hH_E3j55k&ab_channel=KidThunder10], 31:25-31:51.

⁸⁴ Olga Korbut Reflects On Munich 1972 Olympic Games [2022] [https://www.youtube.com/watch?v=onOgakokQB8&ab_channel=Manfred%27sMoon], 0:24-1:18.

ώρα της επίδειξης έκανε την φιγούρα που θα έπαιρνε το όνομα της. Το Korbut Flip έχει πάρει το χαρακτηριστικό όνομα από την Korbut καθώς ήταν η πρώτη αθλήτρια που πραγματοποίησε την κίνηση αυτή. Η ομάδα της Σοβιετικής Ένωσης κατέκτησε το χρυσό μετάλλιο στο σύνθετο ομαδικό. Την επόμενη μέρα στο σύνθετο ατομικό έκανε λάθη στις παράλληλες μπάρες που της στέρησε το μετάλλιο. Η αντίδραση της ήταν κάτι εντελώς παράξενο για τους θεατές. Πρώτη φορά έβλεπαν Σοβιετικό αθλητή να ξεσπάει σε κλάματα για το λάθος του. Εν μέσω του Ψυχρού Πολέμου είχε επικρατήσει το στερεότυπο ότι οι Σοβιετικοί ήταν μηχανικοί άνθρωποι χωρίς συναισθήματα. Η ευαισθησία που έδειξε έκανε τον κόσμο να την λατρέψει και έγινε από τα πιο διάσημα και αγαπητά πρόσωπα του πλανήτη ενώ ανέδειξε το άθλημα επηρεάζοντας πολλά μικρά κορίτσια να ασχοληθούν με την ενόργανη γυμναστική. Συγκεκριμένα στην Βρετανία σχεδόν 2.500.000 κορίτσια ξεκίνησαν το άθλημα κάνοντας φανερή την επίδραση των αθλητών και των αγώνων στο κοινό.⁸⁵

Μετά το τέλος των αγώνων η γυμναστική ομάδα έκανε περιοδεία σε όλο τον κόσμο. Το 1973 η ομάδα της γυμναστικής έδωσε παραστάσεις σε 7 πόλεις των ΗΠΑ. Οι παραστάσεις είχαν μεγάλη επιτυχία καθώς τα εισιτήρια εξαντλήθηκαν σε κάθε παράσταση και το Αμερικάνικο κοινό να πετάει τριαντάφυλλα στις αθλήτριες στο τέλος της παράστασής στο Madison Square Garden στην Νέα Υόρκη. Τα έσοδα της περιοδείας ανήλθαν στις 150.000 δολάρια. Οι Σοβιετικοί συνέχισαν να κλείνουν παραστάσεις και τα επόμενα χρόνια καθώς ήταν ιδιαίτερα κερδοφόρες τόσο οικονομικά αλλά και πολιτικά καθώς έβλεπαν την επιτυχία της Korbut ως μια ευκαιρία για προπαγάνδα και επίδειξη της ανωτερότητας του συστήματός τους. Η επιτυχία των αθλητών τους αποδείκνυε την ικανότητα του κράτους να παράγει τους καλύτερους αθλητές. Παράλληλα οι κινήσεις των επιδείξεων των γυμναστριών είχαν επιρροές από το μπαλέτο και το τσίρκο προωθώντας έμμεσα την σοβιετική κουλτούρα και παράδοση χωρίς να υπάρχει το εμπόδιο της γλώσσας με το κοινό της Δύσης.⁸⁶

⁸⁵How Olga Korbut Inspired a Generation of Gymnasts | The Olympics On The Record [https://www.youtube.com/watch?v=H0cZqvwxeI&ab_channel=Olympics] και OLGA KORBUT Trans World Sport, [https://www.youtube.com/watch?v=VQtIG29VB14&ab_channel=OlgaKorbut] 4:07-6:48.

⁸⁶OLGA KORBUT Trans World Sport, [https://www.youtube.com/watch?v=VQtIG29VB14&ab_channel=OlgaKorbut], 6:48-8:00 και Georgia Cervin, Degrees of Difficulty: How Women's Gymnastics Rose to Prominence and Fell from Grace, University of Illinois Press, Champaign 2021, σ. 62-70.

Οι καινούργιες και επικίνδυνες φιγούρες της Korbut μαζί με την δημοφιλία της στην Δύση την ανέδειξαν ως το βασικό πρόσωπο των περιοδίων. Τα μέσα κάλυπταν τις περιοδείες προβάλλοντας συνεχώς την Korbut μέσω συνεντεύξεων και αναφορών επαφής της με τον Αμερικάνικο πολιτισμό. Στις 21 Μαρτίου 1973 κατά την διάρκεια της περιοδείας στις ΗΠΑ η γυμναστική ομάδα συνάντησε τον πρόεδρο Ρίτσαρντ Νίξον μετά από πρόσκληση του στον Λευκό Οίκο. Ο Νίξον εξέφρασε τον θαυμασμό του στις αθλήτριες επισημαίνοντας πως η επίσκεψη τους ήταν συμβολική διότι οι κυβερνήσεις των δύο υπερδυνάμεων παρά τις διαφορές τους επιθυμούσαν έναν κόσμο οπού οι νέοι θα ζούσαν ειρηνικά. Η συνεχής προβολή της Korbut ενίσχυσε την συμπάθεια του αμερικάνικου λαού προς το πρόσωπο της αλλάζοντας τα στερεότυπα που επικρατούσαν για τους Σοβιετικούς οι οποίοι μέχρι εκείνη την εποχή προβάλλονταν μόνο ως απειλή. Η Korbut σε συνέντευξη της μετά από χρόνια ανέφερε πως ο Σοβιετικός διπλωμάτης Anatoly Dobrynin μετά την συνάντησή της με τον Νίξον της είπε πως με μια επίσκεψη της έκανε ότι θα μπορούσαν οι διπλωμάτες σε 5 χρόνια. Παρόλα αυτά οι Σοβιετικοί ήταν ιδιαίτερα σκεπτικοί και ανήσυχοι μαζί της καθώς ο χαρακτήρας της ήταν απρόβλεπτος και θεωρούσαν την συμπεριφορά της στο εξωτερικό ανάρμοστη. Σύμφωνα με την προπονήτρια της γυμναστικής ομάδας Larissa Latynina *«Η Olga Korbut ήταν πιο διάσημη στην Αμερική από ότι στην Σοβιετική Ένωση, πως πρέπει να το πω... δεν συμπεριφερόταν κατάλληλα, απαιτούσε συνέχεια την προσοχή. Ήταν μια πριμαντόνα. Δεν μεγαλώναμε έτσι»* Το γεγονός ότι δεν ήταν ιδιαίτερα αγαπητή στους αρμόδιους η Korbut το επιβεβαίωσε και η ίδια *«ήμουν διαφορετική για αυτό δεν με συμπαθούσαν»*. Από την άλλη, την περιοδεία των Σοβιετικών οι Αμερικάνοι την εκμεταλλεύτηκαν προσπαθώντας να δείξουν στις νεαρές αθλήτριες αλλά και σε όλους τους αθλητές της Σοβιετικής Ένωσης που επισκέπτονταν τις ΗΠΑ, τον τρόπο ζωής τους, τον πολιτισμό τους και την κουλτούρα τους.⁸⁷

Οι συνεχόμενες περιοδείες ωστόσο δημιουργούσαν πρόβλημα στην Korbut ως αθλήτρια. Το γεγονός ότι οι Σοβιετικοί την συμπεριλάμβαναν σε κάθε αποστολή επίδειξης στο εξωτερικό είχε ως συνέπεια να προπονείται λιγότερο. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα της συνάντησης με τον Νίξον αφού η Korbut δεν δέχονταν να τον

⁸⁷ OLGA KOR BUT Trans World Sport, [\[https://www.youtube.com/watch?v=VQtIG29VB14&ab_channel=OlgaKorbut\]](https://www.youtube.com/watch?v=VQtIG29VB14&ab_channel=OlgaKorbut), 6:48-8:00 και ό.π., Cervin, σ. 66-69 και Red Files - Soviet Sports [\[https://www.youtube.com/watch?v=G0hH_E3j55k&ab_channel=KidThunder10\]](https://www.youtube.com/watch?v=G0hH_E3j55k&ab_channel=KidThunder10), 32:35-32:44 και 51:26-51:59.

συναντήσει αν οι Σοβιετικοί υπεύθυνοι δεν της υπόσχονταν πως θα μπορούσε να προπονηθεί μετά την συνάντηση. Οι μειωμένες προπονήσεις επηρέασαν την απόδοση ενώ τα συνεχή ταξίδια δεν της άφηναν χρόνο για να προετοιμαστεί κατάλληλα για τους Ολυμπιακούς Αγώνες του Μόντρεαλ το 1976. Ο προπονητής της ισχυρίζονταν πως ήταν αδύνατον να προπονηθεί λόγω των συνεχόμενων ταξιδιών, των δημοσιογράφων και των καλεσμάτων της σε δείπνα πλουσίων. Στους Ολυμπιακούς Αγώνες του Μόντρεαλ το 1976 η Korbut δεν είχε την ίδια απόδοση με τους προηγούμενους αγώνες. *«Δεν ήμουν η ίδια Olga, ήμουν μεγαλύτερη και κουρασμένη, συνειδητοποίησα ότι αγωνίστηκα για την κυβέρνηση όχι για μένα, όχι για το κοινό μου»* θα ισχυριστεί αργότερα. Ωστόσο κατάφερε να κερδίσει ένα χρυσό μετάλλιο και ένα ασημένιο.⁸⁸

Παρά την τεράστια επιτυχία και φήμη που γνώρισε η Olga είχε αντιμετωπίσει πολλά προβλήματα και τραυματικές εμπειρίες. Όπως η ίδια ισχυρίστηκε κάποια χρόνια αργότερα λίγες μέρες πριν τους Ολυμπιακούς Αγώνες στο Μόναχο ο προπονητής της Renald Knysh την κακοποίησε. Ο Renal Knysh απάντησε στις κατηγορίες λέγοντας πως δεν ισχύει κάτι τέτοιο. Ωστόσο παραδέχτηκε πως γνώριζε άλλους προπονητές μέσα στο Σοβιετικό αθλητικό σύστημα που κακοποιούσαν τις αθλήτριες τους. Είναι φανερό πως οι κοπέλες που ασχολούνταν με τον αθλητισμό στην Σοβιετική Ένωση ήταν πολύ συχνό φαινόμενο να υποστούν παρενοχλητικές και βίαιες συμπεριφορές από τους προπονητές τους χωρίς να έχουν κάποια ιδιαίτερη προστασία. Το αθλητικό σύστημα είχε δομηθεί ώστε να αναδεικνύει ταλαντούχους αθλητές που θα κέρδιζαν μετάλλια χωρίς ιδιαίτερη πρόνοια και προστασία για τους ίδιους. Η Korbut μετά την κατάρρευση του σοσιαλισμού υποστήριξε πως ο κομμουνισμός ήταν λάθος σύστημα καθώς δεν είναι δυνατόν όλοι οι άνθρωποι να είναι ίδιοι αφού ο κάθε ένας είναι ξεχωριστός.⁸⁹

⁸⁸ Cervin ό.π., σ. 67 και Red Files - Soviet Sports [https://www.youtube.com/watch?v=G0hH_E3j55k&ab_channel=KidThunder10], 52:00-52:41 και OLGA KORBUT Trans World Sport, [https://www.youtube.com/watch?v=VQtIG29VB14&ab_channel=OlgaKorbut] 8:30-9:00.

⁸⁹ Red Files - Soviet Sports [https://www.youtube.com/watch?v=G0hH_E3j55k&ab_channel=KidThunder10], 16:50-17:28, 17:55-18:22, 53:40-54:01.

3.2 NADIA COMANECI

Η Nadia Comaneci γεννήθηκε στις 12 Νοεμβρίου 1961 στο Onesti της Ρουμανίας. Ξεκίνησε την ενόργανη γυμναστική σε πολύ μικρή ηλικία. Ο μελλοντικός προπονητής της Béla Károlyi επισκέφθηκε το σχολείο της ρωτώντας τα παιδιά ποιος θα ήθελε να ασχοληθεί με την ενόργανη γυμναστική και ποιος μπορούσε να κάνει κάποια φιγούρα. Η Nadia είχε ήδη μια πρώτη επαφή με την ενόργανη πριν την συνάντησή τους κάνοντας τον Károlyi να την ξεχωρίσει και να την φέρει στο γυμναστήριο που αυτός και η γυναίκα του προπονούσαν. Τα πρώτα χρόνια μάλιστα της εκπαίδευσης της η Nadia είχε προπονήτρια την γυναίκα του. Ο Károlyi ήταν πολύ απαιτητικός και αυστηρός προπονητής ωστόσο η Nadia ισχυρίζεται ότι δεν είχε ποτέ πρόβλημα με την συνεργασία τους καθώς πίεζε συνεχώς τον εαυτό της να γίνεται καλύτερη. Σύμφωνα με τον προπονητή της όποτε της ζητούσε να κάνει μια άσκηση εκείνη θα την πραγματοποιούσε παραπάνω φορές χωρίς να παραπονιέται. Ο χαρακτήρα της Nadia ήταν ήσυχος και εσωστρεφής ταυτόχρονα όμως και ανταγωνιστικός γεγονός που την βοήθησε να αφοσιωθεί στην ενόργανη γυμναστική η οποία της άρεσε πολύ. Ο προπονητής της θεωρούσε πως τα προεφηβικά χρόνια ήταν η κατάλληλη ηλικία για να ξεκινήσει μια αθλήτρια να ασχολείται με την ενόργανη για να μην μείνουν ανεκμετάλλευτα. Έτσι ξεκίνησε την εκπαίδευση της από 6 χρονών.⁹⁰

Το γεγονός ότι η Nadia ξεκίνησε την προετοιμασία της σε τόσο μικρή ηλικία την βοήθησε να είναι έτοιμη να συμμετάσχει στο πρώτο της Ευρωπαϊκό πρωτάθλημα το 1975 σε ηλικία 13 ετών. Μέχρι εκείνη την εποχή η Σοβιετική Ένωση κυριαρχούσε στην ενόργανη γυμναστική καθώς είχε την καλύτερη ομάδα και τις καλύτερες αθλήτριες όπως η Olga Korbut και η Ludmilla Tourischeva. Στο Ευρωπαϊκό πρωτάθλημα όμως το 1975 στην Νορβηγία η Nadia κατάφερε να κερδίσει το χρυσό εντυπωσιάζοντας τον κόσμο καθώς πίστευαν πως η ομάδα της Ρουμανίας είχε πολύ μικρές ηλικιακά αθλήτριες οι οποίες δεν θα μπορούσαν να ανταπεξέλθουν σε διεθνείς διαγωνισμούς. Η νίκη της όμως έφερε μια νέα εποχή στην ενόργανη όπως ισχυρίζεται ο προπονητής της

⁹⁰Nadia Comăneeci: A Perfect 10 in Gymnastic History | SLICE WHO | FULL DOCUMENTARY, [https://www.youtube.com/watch?v=38sh6lYmOs&ab_channel=SLICEWho%3F], 5:00-7:57 και Nadia Comaneci - - 2006 W.A.S. Legend (Artistic Gymnastics), [https://www.youtube.com/watch?v=pThO1VOjRak&ab_channel=WorldAcrobaticsSociety], 0:15-0:40 και The Story of Nadia Comaneci, Gymnastics' Perfect 10 Icon | Legends Live On, [https://www.youtube.com/watch?v=3jReR9pL4Nw&ab_channel=Olympics], 1:40-3:00.

καθώς μετά την επιτυχία της Comaneci οι περισσότερες αθλήτριες της ενόργανης άρχισαν να είναι όλο και μικρότερες ηλικιακά.⁹¹

Η επιτυχία της στο Ευρωπαϊκό πρωτάθλημα το 1975 ήταν η αρχή της επιτυχίας για την Comaneci. Το 1976 στους Ολυμπιακούς Αγώνες του Μόντρεαλ κατάφερε να συγκεντρώσει την τέλεια βαθμολογία (10) 7 φορές. Είναι η μόνη γυμνάστρια που έχει καταφέρει να βαθμολογηθεί με 10 μέχρι και σήμερα. Είναι γεγονός πως η εταιρεία που παρείχε τους πίνακες για την ανακοίνωση των βαθμολογιών δεν είχε προβλέψει το 10 σαν αριθμό μετά από διαβεβαίωση της επιτροπής της ενόργανης γυμναστικής ότι κανείς δεν επρόκειτο να συγκεντρώσει την τέλεια βαθμολογία. Οι επιδόσεις της και τα 5 κερδισμένα μετάλλια 3 από τα οποία χρυσά την ανέδειξαν σε ένα από τα πιο δημοφιλή πρόσωπα του πλανήτη επισκιάζοντας ακόμα και την πρωταγωνίστρια των προηγούμενων αγώνων Olga Korbut. Η ίδια πιστεύει πως η πρώτη βαθμολόγηση της με 10 συνέβη διότι η αθλήτρια πριν από αυτήν είχε βαθμολογηθεί με 9,95 επομένως η δικιά της επίδειξη επειδή ήταν καλύτερη βαθμολογήθηκε με 10 για να φανεί ότι ήταν καλύτερη. Η επιτυχία ενέπνευσε πολλές αθλήτριες σε όλο τον κόσμο και είναι ένας από τους λόγους που οι ΗΠΑ άρχισαν να ασχολούνται περισσότερο με το άθλημα ώστε να φτάσουν στο σημείο σήμερα να κυριαρχούν.⁹²

Μετά το τέλος των αγώνων η Nadia είχε θερμή υποδοχή στην Ρουμανία. Ο κόσμος την περίμενε στο αεροδρόμιο ενώ βραβεύτηκε από τον Nicolae Ceaușescu με το ανώτερο βραβείο της χώρας. Η τεράστια δημοφιλία που κέρδισε στους Ολυμπιακούς Αγώνες δεν έμεινε απαρατήρητη στην κυβέρνηση της Ρουμανίας και του δικτάτορα Nicolae Ceaușescu ο οποίος θεωρούσε πως η επιτυχία της την καθιστούσε τέλειο μέσο προπαγάνδας. Παρόλα αυτά μετά τους Ολυμπιακούς συνέχισε να προπονείται χωρίς να υπάρχει κάποια αναβάθμιση στην ζωή της και της οικογενείας της λόγω των επιτευγμάτων της. Η κυβέρνηση κανόνιζε ταξίδια στις ΗΠΑ για να εκμεταλλευτεί την δημοφιλία της ακολουθώντας την τακτική της Μόσχας λίγα χρόνια νωρίτερα μετά την επιτυχία της Korbut στο Μόναχο. Οι περιοδείες όμως δεν ήταν τόσο πετυχημένες καθώς δεν οργανώθηκαν τόσο καλά όσο οι Σοβιετικές καθώς επίσης και λόγω του

⁹¹Nadia Comaneci: Return to Romania (1995), [https://www.youtube.com/watch?v=HlHleZKsAlE&ab_channel=Gymgold07], 2:35-4:15.

⁹²Nadia Comaneci: Return to Romania (1995), [https://www.youtube.com/watch?v=HlHleZKsAlE&ab_channel=Gymgold07], 5:55-10:38 και The Story of Nadia Comaneci, Gymnastics' Perfect 10 Icon | Legends Live On, [https://www.youtube.com/watch?v=3jReR9pL4Nw&ab_channel=Olympics], 8:08-8:23, 23:17-23:58.

χαρακτήρα της Comaneci. Σε αντίθεση με την Korbut η Comaneci δεν ήταν τόσο χαρισματική με το κοινό. Ο κόσμος την θαύμαζε για τις επιδόσεις της αλλά δεν ταυτίζονταν μαζί της. Ο τύπος δυσκολευόταν να δημιουργήσει ένα προφίλ πιο κοντά στα δυτικά πρότυπα ενώ κατέκρινε παραστάσεις λόγω της αλλαγής της εμφάνισης της Comaneci και την απώλεια σύνδεσης της με το κοινό. Σε γενικές γραμμές οι περιοδείες αυτές δεν γνώρισαν την επιτυχία των Σοβιετικών τόσο πολιτικά όσο και οικονομικά. Οι περιοδείες σταμάτησαν μετά την αυτομόληση του προπονητή της Comaneci με την γυναίκα του το 1981 στις ΗΠΑ.⁹³

Στο διάστημα μεταξύ των Ολυμπιακών του Μόντρεαλ και της Μόσχας η αθλητική πορεία της Comaneci άρχισε να φθίνει. Η κυβέρνηση αποφάσισε να απομακρύνει τον προπονητή της και να τον αντικαταστήσει καθώς η καταγωγή του δεν ήταν από την Ρουμανία αλλά από την Ουγγαρία. Η απόφαση αυτή δεν άρεσε καθόλου στην Nadia η οποία για να τραβήξει την προσοχή και να επιστρέψει ο Károlyi σαν προπονητής της έκανε απόπειρα αυτοκτονίας πίνοντας σαμπουάν. Αργότερα δήλωσε πως η κίνηση αυτή ήταν διαμαρτυρία καθώς το σαμπουάν δεν ήταν τόσο επικίνδυνο για να χάσει την ζωή της. Τελικά η κυβέρνηση της επέτρεψε να επανασυνδεθεί με τον προπονητή της και ξεκίνησε την προετοιμασία για τους Ολυμπιακούς της Μόσχας.⁹⁴

Στους Ολυμπιακούς Αγώνες της Μόσχας ήταν πλέον 18 ετών. Σε αντίθεση με το Μόντρεαλ σε αυτούς τους Ολυμπιακούς ήταν παγκοσμίως γνωστή. Το 1979 είχε κερδίσει το Ευρωπαϊκό πρωτάθλημα δημιουργώντας μεγάλες προσδοκίες για τους Ολυμπιακούς. Το γεγονός αυτό επίδρασε αρνητικά καθώς της δημιουργούσε πίεση. Κατάφερε να κερδίσει 4 μετάλλια, τα δύο από τα οποία ήταν χρυσά. Μετά τους Ολυμπιακούς η Comaneci αποφάσισε να αποσυρθεί από την γυμναστική, σταμάτησε το 1981 μετά από μια πρόσκληση για αγώνες στις ΗΠΑ κατά την διάρκεια των οποίων αποφάσισε να αυτομολήσει ο προπονητής της.⁹⁵

⁹³ Nadia Comăneci: A Perfect 10 in Gymnastic History | SLICE WHO | FULL DOCUMENTARY, [https://www.youtube.com/watch?v=38sh6lYvmOs&ab_channel=SLICEWho%3F], 17:17- 20:38 και Cervin ό.π., σ. 70-72 και Nadia Comaneci on InnerVIEWS with Ernie Manouse, [https://www.youtube.com/watch?v=Fpe15AX1CUg&t=21s&ab_channel=HoustonPBS], 9:24- 10:05.

⁹⁴ Nadia Comaneci: Return to Romania (1995), [https://www.youtube.com/watch?v=HlHleZKsA1E&ab_channel=Gymgold07], 14:23-15:05 και 1990 The Magic and Mystery of Nadia - Part 1/3, [https://www.youtube.com/watch?v=IV-fiGyubXM&ab_channel=JohanAdamsson], 13:00-14:35.

⁹⁵ The Story of Nadia Comaneci, Gymnastics' Perfect 10 Icon | Legends Live On, [https://www.youtube.com/watch?v=3jReR9pL4Nw&ab_channel=Olympics], 11:08-12:51 και Nadia Comaneci: Return to Romania (1995), [https://www.youtube.com/watch?v=HlHleZKsA1E&ab_channel=Gymgold07], 18:06-19:50.

Όταν επέστρεψε στην Ρουμανία η Nadia αποσύρθηκε από το άθλημα ως αθλήτρια συμμετείχε όμως κανονικά στην Ομοσπονδία της ενόργανης γυμναστικής καθώς έγινε προπονήτρια και συμμετείχε στην επιτροπή. Το 1984 παρότι είχε αποσυρθεί νωρίτερα οργανώθηκε μια εκδήλωση στο Βουκουρέστι για την επίσημη απόσυρση της από το άθλημα. Επίσης το 1984 η Ρουμανία συμμετείχε κανονικά στους Ολυμπιακούς Αγώνες τους Λος Αντζελες παρά το μποϊκοτάζ των υπόλοιπων χωρών του Συμφώνου της Βαρσοβίας. Η Nadia συμμετείχε στην αποστολή ως μέλος της ρουμάνικης αντιπροσωπείας. Δεν αγωνίστηκε ήταν απλά θεατής. Το ταξίδι στο Λος Αντζελες ήταν το τελευταίο ταξίδι που της επιτράπηκε να κάνει καθώς το κράτος δεν της επέτρεπε να ταξιδέψει στο εξωτερικό ακόμα και ως προπονήτρια των αθλητριών που έστελνε σε διεθνείς αγώνες. Η απαγόρευση αυτή όπως ισχυρίζεται η ίδια την είχε θυμώσει πολύ καθώς δεν της δινόταν μια εξήγηση για τον λόγο που απαγορευόταν να ταξιδέψει. Ως ένδειξη διαμαρτυρίας αποφάσισε να παραιτηθεί από προπονήτρια. Όταν ρωτήθηκε αργότερα για ποιο λόγο πιστεύει ότι της είχαν επιβληθεί αυτοί οι περιορισμοί, εκείνη απάντησε πως κάποιος ανώτερος της κυβέρνησης την ζήτησε διότι ήταν διάσημη σε όλο τον κόσμο.⁹⁶

Το γεγονός ότι της απαγορεύονταν να ταξιδέψει στο εξωτερικό και η συνεχής παρακολούθηση της από την αστυνομία την οδήγησε στην απόφαση να αυτομολήσει στην Δύση. Στις 27 Νοεμβρίου 1989 η Nadia μαζί με άλλα 6 άτομα πέρασε τα σύνορα με την Ουγγαρία. Από εκεί πέρασε στην Αυστρία όπου ζήτησε πολιτικό άσυλο στις ΗΠΑ μέσω της πρεσβείας τους στην Βιέννη. Με την βοήθεια της πρεσβείας η Comaneci ταξίδεψε στις ΗΠΑ όπου εγκαταστάθηκε μόνιμα. Στην Ρουμανία η αστυνομία συνέλαβε την οικογένειά της και τους ανέκριναν για 3 εβδομάδες. Η γυναίκα του αδερφού της ήταν έγκυος και λόγω των κακών συνθηκών απέβαλε. Η γυναίκα του Ceausescu Elena Ceausescu διέταξε την εκτέλεση της οικογένειάς της Nadia αλλά 3 εβδομάδες μετά ξέσπασε η επανάσταση στην οποία ο Ceausescu και η γυναίκα του συνελήφθησαν και εκτελέστηκαν στις 25 Δεκεμβρίου 1989. Η Nadia

⁹⁶ 1990 The Magic and Mystery of Nadia - Part 2/3, [https://www.youtube.com/watch?v=ooP8B71fzR0&ab_channel=JohanAdamsson], 4:00-4:50 και Nadia Comaneci: Return to Romania (1995), [https://www.youtube.com/watch?v=HlHlEzKsA1E&ab_channel=Gymgold07], 21:12-22:45.

επισκέφτηκε ξανά την Ρουμανία το 1994 και επιτελεί φιλανθρωπικό έργο στην χώρα μέχρι και σήμερα.⁹⁷

Είναι εμφανές ότι ο αθλητισμός στην Ρουμανία όπως και στην Σοβιετική Ένωση χρησιμοποιούνταν από το κράτος για να αποδείξουν την ανωτερότητα του κομμουνισμού. Η επιτυχία της Comaneci σήμαινε για την κυβέρνηση ότι είχε ένα μέσο προπαγάνδας στο οποίο ήθελε να έχει τον απόλυτο έλεγχο. Η επιτυχία των αθλητών δεν συνοδεύονταν με ανταμοιβές και εξακολουθούσαν να αντιμετωπίζουν τις ίδιες δυσκολίες με τους υπόλοιπους πολίτες. Σύμφωνα με το κομμουνιστικό σύστημα τα επιτεύγματα των αθλητών ανήκαν στο κράτος και ήταν καθήκον τους για την δόξα τους. Θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι οι αθλητές του ανατολικού μπλοκ λάμβαναν περισσότερη αναγνώριση στην Δύση παρά στις ίδιες τους τις χώρες όπως φαίνεται και από το παράδειγμα της Comaneci.

⁹⁷Nadia Comaneci: Return to Romania (1995), [https://www.youtube.com/watch?v=HlHleZKsAlE&ab_channel=Gymgold07], 26:40-29:38 και 1990 The Magic and Mystery of Nadia - Part 2/3, [https://www.youtube.com/watch?v=ooP8B71fzR0&ab_channel=JohanAdamsson], 4:40-6:38 και The Story of Nadia Comaneci, Gymnastics' Perfect 10 Icon | Legends Live On, [https://www.youtube.com/watch?v=3jReR9pL4Nw&ab_channel=Olympics], 15:30-19:59.

Συμπεράσματα

Ο Ψυχρός Πόλεμος επηρέασε τους Ολυμπιακούς Αγώνες παρά τον απολιτίκ χαρακτήρα τους. Το ολυμπιακό ιδεώδες προωθεί την ειρήνη και την φιλία των χωρών ωστόσο η αντίθεση των δύο κόσμων και συστημάτων έδωσε πολιτικό χαρακτήρα στους αγώνες τις δεκαετίες του 1970 και του 1980. Οι δύο υπερδυνάμεις προσπάθησαν να χρησιμοποιήσουν τους αγώνες ως μοχλό πίεσης ώστε να έχουν πολιτικό όφελος. Παρόλα αυτά αποδείχθηκε πως η ισχύς της πολιτιστικής διπλωματίας ήταν περιορισμένη όσον αφορά την επιρροή της στις πολιτικές αποφάσεις.

Από την άλλη η χρήση του αθλητισμού ως προπαγάνδα για την ανωτερότητα του συστήματος ήταν βασική πολιτική του Ανατολικού μπλοκ. Οι επιτυχίες των αθλητών τους είχαν χρησιμοποιούνταν για την προώθηση του σοσιαλισμού στον υπόλοιπο κόσμο ενώ η πίεση που ασκούνταν στους αθλητές ήταν μεγάλη. Ο βασικός στόχος των κυβερνήσεων ήταν η κατάκτηση μεταλλίων για παγκόσμια αναγνώριση ακόμα και με απαγορευμένα μέσα. Το οργανωμένο σύστημα ντοπινγκ της Ανατολικής Γερμανίας αποδεικνύει πως η υγεία των αθλητών θυσιάζονταν για την επιτυχία του κράτους.

Οι μαρτυρίες των αθλητριών αποκαλύπτουν πως το αθλητικό σύστημα ήταν σκληρό με ελάχιστες ανταμοιβές. Οι πετυχημένες αθλήτριες θεωρούνταν εθνικός θησαυρός και «αντικείμενα» της κυβερνητικής προπαγάνδας περιορίζοντας την ζωή τους και απαγορεύοντας τους ελευθερίες όπως τα ταξίδια στο εξωτερικό καθώς υπήρχε κίνδυνος αυτομόλησης στην Δύση. Η Korbut και η Comaneci είναι δύο από τα πολλά θύματα του Ψυχρού Πολέμου καθώς οι αποφάσεις για την ζωή τους παίρνονταν από τους πολιτικούς χωρίς οι ίδιες να επιθυμούν κάποια ανάμειξη με την πολιτική.

Βιβλιογραφία

Πρωτογενείς πηγές:

Why the media played a fatal role in the 1972 Munich Olympics | DW History and Culture,

[https://www.youtube.com/watch?v=GwFG0d_wzds&ab_channel=DWHistoryandCulture].

Why the media played a fatal role in the 1972 Munich Olympics | DW History and Culture,

[https://www.youtube.com/watch?v=GwFG0d_wzds&ab_channel=DWHistoryandCulture].

OLGA KORBUT Trans World Sport,

[https://www.youtube.com/watch?v=VQtIG29VBI4&ab_channel=OlgaKorbut].

Revolutions Olga Korbut Documentary,

[https://www.youtube.com/watch?v=9ZEh3PknvXM&ab_channel=211UKRjump].

Red Files-Soviet Sports,

[https://www.youtube.com/watch?v=G0hH_E3j55k&ab_channel=KidThunder10].

Olga Korbut Reflects On Munich 1972 Olympic Games [2022]

[https://www.youtube.com/watch?v=onOgakokQB8&ab_channel=Manfred%27sMoon].

How Olga Korbut Inspired a Generation of Gymnasts | The Olympics On The Record

[https://www.youtube.com/watch?v=H0cZqvwxeI&ab_channel=Olympics].

OLGA KORBUT Trans World Sport,

[https://www.youtube.com/watch?v=VQtIG29VBI4&ab_channel=OlgaKorbut].

Nadia Comăneci: A Perfect 10 in Gymnastic History | SLICE WHO | FULL DOCUMENTARY,

[https://www.youtube.com/watch?v=38sh6lYvmOs&ab_channel=SLICEWho%3F]. Nadia

Comaneci - - 2006 W.A.S. Legend (Artistic Gymnastics),

[https://www.youtube.com/watch?v=pThO1VOjRak&ab_channel=WorldAcrobaticsSociety].

The Story of Nadia Comaneci, Gymnastics' Perfect 10 Icon | Legends Live On,

[https://www.youtube.com/watch?v=3jReR9pL4Nw&ab_channel=Olympics].

Nadia Comaneci: Return to Romania (1995),

[https://www.youtube.com/watch?v=HlHleZKsA1E&ab_channel=Gymgold07].

Nadia Comaneci on InnerVIEWS with Ernie Manouse,
[https://www.youtube.com/watch?v=Fpe15AX1CUg&t=21s&ab_channel=HoustonPBS].

1990 The Magic and Mystery of Nadia - Part 1/3,
[https://www.youtube.com/watch?v=IV-fiGyubXM&ab_channel=JohanAdamsson].

1990 The Magic and Mystery of Nadia - Part 2/3,
[https://www.youtube.com/watch?v=ooP8B71fzR0&ab_channel=JohanAdamsson].

Δευτερεύουσα Βιβλιογραφία:

Ελληνόγλωσση Βιβλιογραφία

Harenberg Bodo (Επιμ.), *Χρονικό του 20ού αιώνα*, Ιφ. Αλεξάκη (μεταφρ.), Εκδόσεις Δομική, Αθήνα 1990.

Harper John L., *Ο Ψυχρός Πόλεμος*, [(επιμ.) Θανάσης Δ. Σφήκας, (μεταφρ.) Κώστας Σκορδύλης], Gutenberg, Αθήνα 2021.

Κουσκουβέλης Ηλίας, *Θεωρία Διεθνών Σχέσεων στον Ψυχρό Πόλεμο:- Αποτροπή και Πυρηνική Στρατηγική*, Ποιότητα, Αθήνα 2001.

Kissinger, Henry, *Διπλωματία*, Λιβάνης, Αθήνα 1995.

Mazower Mark, *Σκοτεινή ήπειρος: Ο Ευρωπαϊκός εικοστός αιώνας*, [(μεταφρ.) Κ. Κουρέμενος], Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2004.

Παπασωτηρίου Χαράλαμπος, <<Το τέλος του Ψυχρού Πολέμου. Η πτώση της Σοβιετικής Ένωσης, η επανένωση της Γερμανίας και η νέα ευρωπαϊκή αρχιτεκτονική ασφαλείας>>, στο: Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης, τμ.5, Εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα 2017, σ. 39-40.

Ungerleider Steven, *Στα άδυτα του ντόπινγκ: Ο μηχανισμός ντόπινγκ της Ανατολικής Γερμανίας*, Βεατρίκη Κάντζολα- Σαμπατάκου (μεταφρ.), Αρχιπέλαγος, Αθήνα 2008.

Young, John W., *Η Ευρώπη του Ψυχρού Πολέμου, 1945-1991: Πολιτική Ιστορία*, [(μεταφρ.) Γ. Δεμερτζίδης], Πατάκη, Αθήνα 2006.

Χατζηβασιλείου Ευάνθης, *Εισαγωγή στην ιστορία του μεταπολεμικού κόσμου*, , Πατάκη, Αθήνα 2001.

Ξενόγλωσση Βιβλιογραφία

Bowker Mike, Williams Phil, *Superpower Détente*, SAGE Publications, Ltd 1988.

Brands H. W., <<The World in a Word: The Rise and Fall of Détente, Rhetoric and Public Affairs>>, Michigan State University Press, τμ. 1, US, 1998, σ. 45.

Cervin Georgia, *Degrees of Difficulty: How Women's Gymnastics Rose to Prominence and Fell from Grace*, University of Illinois Press, Champaign 2021.

Eaton Joseph, <<Reconsidering the 1980 Moscow Olympic Boycott: American Sports Diplomacy in East Asian Perspective>>, *Diplomatic History*, τμ. 40, τχ. 5, November 2016, σ. 846.

Fink Carole, *Cold War: An International History*, Westview Press, Boulder CO 2014.

Kenez Peter, *A History of the Soviet Union from the Beginning to the End*, Cambridge University Press, 22006.

Large David C., *Munich 1972: - Tragedy, Terror, and Triumph at the Olympic Games*, Rowman & Littlefield, Lanham MD 2012.

Mertin Evelyn J., <<The Soviet Union and the Olympic Games of 1980 and 1984: explaining the boycotts to their own people>>, στο: S. Wagg, & D. Andrew (επιμ.), *East plays West. Sport and the Cold War*, Routledge, Oxon 2007, σ. 239.

Sarantakes Nicolas E., << Moscow versus Los Angeles: the Nixon White House wages Cold War in the Olympic selection process>>, *ColdWarHistory*, τμ.9, τχ.1, USA 2009, σ.150-151.

Schiller Kay & Young Christopher, *The 1972 Munich Olympics and the Making of Modern Germany*, University of California, 2010.

Taylor Melissa J., *Foreign relations of the United States, 1977–1980, Soviet Union*, United States Government Printing Office, τμ.VI, Washington 2013.

Timm Annete F., <<THE MOST BEAUTIFUL FACE OF SOCIALISM”: Katarina Witt and the Sexual Politics of Sport in the Cold War>>, στο: R. Edelman & C. Young (επιμ.), *The Whole World Was Watching: Sport in the Cold War*, τμ. 1, Stanford University Press 2020, σ. 145.

Un-Yong Kim, *The greatest Olympics: From Baden-Baden to Seoul*, Seoul Selection, Republic of Korea 2020, σ.18 και 45-48.

Young Simon P., <<Playing to Win: A Political History of the Moscow Olympic Games, 1975-1980>>, 3 Jun 2015, σ.170-172.

Διαδικτυογραφία (με το όνομα του συντάκτη)

Σπάνεα Σπυριδούλα, << Οι Ολυμπιακοί Αγώνες της Μόσχας>>, 1 Μαΐου 2023, [<https://www.kathimerini.gr/world/562393456/oi-olympiakoi-agones-tis-moschas/>].

Χατζηβασιλείου Ευάνθης, <<Η έναρξη του δεύτερου Ψυχρού Πολέμου>>, Η Καθημερινή, Αθήνα, 30 Ιανουαρίου 2023, [<https://www.kathimerini.gr/world/562251202/i-enarxi-toy-deyteroy-psychroy-polemoy/>].

Burns John F., << MOSCOW WILL KEEP ITS TEAM FROM LOS ANGELES OLYMPICS; TASS CITES PERIL, U.S. DENIES IT; PROTESTS ARE ISSUE>>, 9 Μαΐου 1984, [<https://www.nytimes.com/1984/05/09/world/moscow-will-keep-its-team-los-angeles-olympics-tass-cites-peril-us-denies-it.html>].

Kratz Jesie, <<Cold War Diplomatic Games: The 1984 Los Angeles Summer Olympics>>, 28 Αυγούστου 2023, [https://prologue.blogs.archives.gov/2023/08/28/cold-war-diplomatic-games-the-1984-los-angeles-summer-olympics/?fbclid=IwZXh0bgNhZW0CMATAAR1TJV7isSUK2cS2Fd3Rmf-VoDLrmJNmKX24LrliK2fa_hTfF9k-eWoYBzg_aem_AbrhjB3OnfEGOWHTsdtE6T8L5LWXr_5X0_Ew1I746AkENwNNd7FHVqgfHdCd_uxggZ5PNXew8KaBkempGiBY9gPWN].

Kratz Jessie, <<Vietnam: The First Television War>>, 25 Οκτωβρίου 2018, [<https://prologue.blogs.archives.gov/2018/01/25/vietnam-the-first-television-war/>].

Yale Richmond, <<Cultural Exchange and the Cold War: How the West Won>> Μάρτιος 2013,

[<https://americandiplomacy.web.unc.edu/2013/03/cultural-exchange-and-the-cold-war-how-the-west-won/>].

Robeert Lidsay, << SUCESS OF GAMES IN LOS ANGELES LIKELY TO CHANGE FUTURE OLYMPICS>>, 12 Αυγούστου 1984, [<https://www.nytimes.com/1984/08/12/sports/sucess-of-games-in-los-angeles-likely-to-change-future-olympics.html?pagewanted=all>].

Todd Jack, << The 40-year hangover: how the 1976 Olympics nearly broke Montreal>>, 6 Ιουλίου 2016 (τροποποιήθηκε στις 7 Ιουλίου 2016).

Ward Mathew, << Liberty Bell Classic>>, [https://philadelphiaencyclopedia-org.translate.goog/essays/liberty-bell-classic/?_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=el&_x_tr_hl=el&_x_tr_pto=sc].

<< Μποϊκοτάζ στους Ολυμπιακούς Αγώνες της Μόσχας>>, 20 Ιανουαρίου 1980, [<https://www.kathimerini.gr/k/100yk/1051545/mpoikotaz-stoys-olympiakoys-agonis-tis-moschas/>].

<<Σαν σήμερα: 5 Σεπτεμβρίου 1972 – Η σφαγή του Μονάχου>>, 5 Σεπτεμβρίου 2023, [<https://www.kathimerini.gr/istoria/562596433/san-simera-5-septemvrioy-1972-i-sfagi-toy-monachoy/>].

[<https://www.theguardian.com/cities/2016/jul/06/40-year-hangover-1976-olympic-games-broke-montreal-canada> (ημερομηνία πρόσβασης: 3 Μαΐου 2024).]

<https://www.olympics.com.au/games/munich-1972/>

<https://parcolympique.qc.ca/en/the-olympic-park/montreal-an-olympic-city/1976-olympic-games/>

<https://www.olympedia.org/statistics/medal/country>

<https://www.olympedia.org/statistics/medal/country>

<https://www.olympedia.org/statistics/medal/country>

<https://www.olympedia.org/editions/20/countries>

<https://olympics.com/en/olympic-games/moscow-1980>
<https://www.olympedia.org/editions/20>
<https://www.olympedia.org/statistics/medal/country>
<https://www.olympedia.org/statistics/medal/country>
<https://olympics.com/en/olympic-games/los-angeles-1984>

<https://www.olympedia.org/definitions/56>

<https://olympics.com/en/athletes/nadia-comaneci>

<https://olympics.com/en/olympic-games/montreal-1976>

<https://www.olympedia.org/statistics/medal/country>

<https://www.olympedia.org/athletes/47512>
<https://olympics.com/en/athletes/kristin-otto>
<https://olympics.com/en/athletes/florence-griffith-joyner>
<https://www.olympedia.org/athletes/77849>

<https://olympics.com/en/athletes/larisa-latynina>